

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФ. ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ:

- СВ. СПАНАЋЕВИЋ: НОВИ ЗАДАЦИ НАШЕ ПРОСВЕТНЕ ПОЛИТИКЕ
Д-р К. МИЛУТИНОВИЋ: ОСЕЋАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕМА НАЦИЈИ
МИЛ. ВАСИЉЕВИЋ: СОЦИОЛОШКА СХВАТАЊА СРПСКОГ НАРОДА
Д-р РАД. МИТРОВИЋ: КОМУНИСТИЧКА АКЦИЈА КОД СРБА
Т. МАНОЈЛОВИЋ: СТЕРИЈИН ВЕЛИКИ ПОТЕЗ
ДРАГ. МИТРИНОВИЋ: ОСНОВНИ ЗАКОНИ ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ
ДАМ. КОВАЧЕВИЋ: КАКО ТРЕБА ПРЕДАВАТИ КЊИЖЕВНОСТ У НА-
ШИМ ГИМНАЗИЈАМА
АН. ШАУЛИЋ: ЗАШТО ТРЕБА НАША ОМЛАДИНА ДА ЧИТА НАРОДНЕ
ПЕСМЕ

БЕЛЕШКЕ:

- Д-р ГАНЧИЋ: ПРИМЕДБЕ ЗА ПОЧЕТНИЧКУ НАСТАВУ НЕМАЧКОГ
ЈЕЗИКА У ИНСТИТУТИМА У СТРАНИМ ЗЕМЉАМА; СИТНИЈЕ
БЕЛЕШКЕ

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла о. г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника“ за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник“, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник“.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник“ наставља редовно излагање, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику“ и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник“ даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник“ има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развоју и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник“, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник“ износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник“. Управе народних школа шаљу претплату надлежном средском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

то је био утицај оног времена коме се ни наша школа није могла отети. Међутим здраво патријархално васпитање које су ондашње школоване генерације од куће носиле, учинио је да се у националном и политичком раду никад није губио додир са родном грудом, са живим изворима народног духа и струјањима националних енергија. Тада, још углавном хомогена социјална структура нашег народа није стављала школу пред задатак неког дубљег проучавања модерних социјалних проблема нити је још изискивала јаче диференцирање школе по струкама. Доцније наш социјални живот се диференцира. Јављају се први почеци индустријализације и капитализма са свим њиховим негативним социјалним последицама. Настаје распадање породичне задруге, пролетаризовање сељака и градског средњег сталежа. У корак са продирањем привредног либерализма, налазе код нас приступа и марксистичке идеје најпре у облику т.зв. социјалне демократије, затим у облику ортодоксног марксизма, комунизма. Настаје најпарадоксалније стање у коме се, поред најпримитивнијих форми социјалног живота, јављају идеје које су плод декаденције најсавршенијег техничко-индустриског развитака.

Према таквом обрту у нашем социјално-економском развиту школа остаје без разумевања, неосетљива. Уместо да се заузме став према тим променама, да се испитује реакција, коју наша дотадања социјално-економска структура показује према тим новим појавама, и изналази пут како би се захтеви новог времена органски прилагодили тој структури, школа остаје огрезла у старим калупима и ђаци из ње излазе потпуно страни према стварности. Они који су, из личне иницијативе заинтересовани и траже кључ решења социјалних питања, налазе га, сасвим разумљиво, јер са најмање напора а највише примамљивих парола и у марксистичком материјализму, дакле потпадају под утицај злонамерно испекулисаних доктрина интернационалног духа, које немају ни труни научно-економског и етичко-философског оправдања а поготово немају никакве везе са социјалним и моралним потребама нашег народа. Иначе из те школе, у најбољу руку, излази тип себичњака бирократа који нема ни труни разумевања за своју социјалну улогу и иде само за стицањем каријере. Систем наставе претвара се у апарат за гомилање знања ради знања, а не поклања пажње васпитању душе и изграђивању карактера.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

С друге стране не води се никаква рачуна о диференцирању школа које би ишло у корак са развитком нашег друштва и привреде. Изгледа као да се сврха школовања видела у том да се избаци што већи број кандидата за државну службу, док су се потпуно занемаривале потребе наше привреде за стручно школованим снагама. Кадар свршених правника и филозофа растао је далеко изнад потребе док се за квалификоване раднике и више стручно особље код привредних предузећа морало апеловати на иностранство. Тако се, с једне стране, множио интелектуални пролетаријат, квасац за социјалне пертурбације док је, с друге стране, привреда вапила за способним стручњацима.

Очевидно је да нашу школу треба потпуно реорганизовати и цео школски систем поставити на сасвим друге основе. Врховни принцип при том треба да буде да школа не сме бити нека академска установа него установа израсла органски из социјално-економске структуре нашег народа, а њена културна оријентација треба да је инспирисана духом наше национално-културне индивидуалности. Та школа, уопште узев, треба да формира жив, активан тип човека изграђеног карактера и оплемењене душе, који у исто време познаје у суштини све наше актуелне економске проблеме и има потпуно разумевање за потребе широких народних слојева. У ту сврху неопходно би било да се у средњу школу уопште, па и у класичну гимназију уведу предмети из области народне економије и т.зв. грађанске науке да би ученици добили бар основне појмове о односним проблемима, са становишта нације органски схваћене.

У погледу поделе на врсте, неопходно је створити један план при чијој изради треба узети као мерило стварне потребе нашег друштва и државе. Класичне и друге гимназије и средње школе треба ограничити на број који одговара нормалној потреби за обнављањем државног чиновничког апарата тј. из њих треба да излази само онолики број свршених ђака колико се може без тешкоћа запослити у државној служби, и то узев у обзир систематизацију чиновничких места. Иначе треба нарочиту пажњу посветити отварању стручних привредних школа.

Пошто пољопривреда сачињава основу наше социјално-економске структуре, природно је, ако се хоће да школство из ове

израсте органски, да се у школском систему пољопривреди да оно место које овој по њеној важности припада. Један од нај-актуелнијих наших просветних проблема је стварање типа једне пољопривредне основне школе у којој би се комбиновала стручна настава са општим образовањем сељака. Ту би требало израдити специјалан наставни план који би сеоском подмлатку дао неопходно опште и стручно знање, како би се од тих сељака створио социјално и национално свестан сталеж на ком почива народна заједница.

Затим велику пажњу треба посветити стручним, занатским, индустријским и техничким школама. И у овим школама не би се требало ограничити на чисто стручну спрему. Циљ тих школа треба да буде да из њих излазе не само квалификовани радници, занатлије и остало стручно особље него и чврсто изграђени, свесни чланови наше народне заједнице из којих ће се формирати наш свестан градски средњи сталеж.

Св. Спанаћевић,
помоћник Министра народне привреде

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ОСЕЋАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕМА НАЦИЈИ

ЈЕДАН ПРЕСЕК КРОЗ СРПСКУ ИСТОРИЈУ

1

Од свих заједница, које данас постоје, најважнија је нација. Она има у себи нешто од онога што имају интимне заједнице које почивају на осећању, као што је то на првом месту породица, и извесних елемената од онога што има држава, са којом је нација тесно и нераздвајно везана и која чини њену садржину и основу.

Нацију сачињава низ генерација које следе једна за другом, које се међу собом настављају и одмењују на историској позорници, као што је то песнички изразио Змај Јован Јовановић у својој дивној мисаоној песми *Светли гробови*, или Његош у познатим, често цитираним, стиховима: „На гробљу ће изнићи цвијеће за далеко неко покољење.” Нација је истовремено прошлост, садашњост и будућност. Консервативна схватања везују нацију за прошлост и прошлости потчињавају садашњост; револуционарна схватања везују нацију за будућност, потчињавају и садашњост будућности, прекидају везе са непосредном прошлошћу, али васпостављају везе са првобитним почецима развоја народа.

Једна заједница или група није прости збир јединки. У томе смислу индивидуализам је дефинитивно одбачен као потпуно застарео и давно преживели остатак неповратне прошлости. Заједница је спој јединки у једну неразлучиву органску целину, у којој су јединке повезане заједничким вредностима и социјалним идеалима, тако да су све потчињене општем интересу, подржавајући се међусобно и жртвујући се за целину.

Патриотизам значи своју личну судбину изједначити са националном судбином, у њеној величини доживљавати своју

величину, и у њеном поразу осетити свој пораз. Историја свих народа, од старих Источњака, преко Грка и Римљана, све до Германа, Романа и Словена, пружа изванредно обиље конкретних примера истинског патриотизма, узвишеног самопрегора и самопожртвовања, херојског сагоревања за отаџбину и свесног одлажења у смрт ради нације.

За нацију ваља, међутим, не само гинути, него и живети. Патриотизам није само херојско умирање, већ и разумно прилагођавање стварним односима, хладно процењивање политичких прилика, трезвено вођење рачуна о датим могућностима, прониџљиво гледање стварности у очи и мудро извођење потребних закључака. Патриотизам је и предузимање извесних непопуларних мера, које могу изгледати на први поглед и некорисне по достојанство нације, које могу навући на извршиоце и одиум народног нерасположења, да би се тек после некога времена показало да су те мере биле у датом тренутку потребне и да су, у крајњој линији, ипак донеле позитивних резултата. Патриотизам је и примити одговорност за једну у широким народним масама непопуларну реалистичку политику, која не мора да буде ни сервилна, ни опортунистичка, него трезвена и разборита, водећи рачуна о стварним приликама и геополитичком положају народа и државе. По себи се разуме, оваква реалистичка политика не сме да поткопава основне моралне темеље једне нације. Реализам у политици вреди само у том случају ако се креће у оквиру живе народне свести о части и слободи.

У нашем конкретном случају, дајући један попречан пресек кроз српску историју, ми не смемо никада изгубити из вида тежак геополитички положај у коме се српски народ налазио, стојећи вековима на судбоносној раскрсници између Истока и Запада. Одолевајући, на тој ветрометини, бурама и са Истока и са Запада, српски народ је, у својој историји, преживљавао тешке унутрашње кризе, из којих је увек излазио препорођен и оспособљен за нова прегнућа. Од првих рашких кнежева, Властимира и Часлава, преко зетских краљева, преко наших славних Немањића, Лазаревића, Бранковића, Балшића и Црнојевића, преко петвековног турског робовања, све до Карађорђа и Милоша, и њихових наследника, Србија је показала, у своме историском развоју, безбројне примере тешких унутрашњих криза и поновног

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.dlib.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

снага жења нашега народа. Једанпут: мудра и обазрива реалистичка политика; други пут: гестови највећег херојства и натчовечанских напора. Док су Немања и Стефан Првовенчани водили углавном реалистичку политику, дотле је кнез Лазар погинуо „за крст часни и слободу златну”. Док је Карађорђе на мачу извојевао српску државу, дотле је Гарашанин, за време Кримскога рата, спасао Србију једино својом државничком мудрошћу и својом вешто спровођеном реалистичком политиком.

Историја српскога народа садржи заиста неисцрпан низ убедљивих доказа о животној способности и моћи прилагођавања, расној неистрошености и етничкој хомогености, органској повезаности и унутрашњој чврстини српскога народа. Од првих почетака своје историје, кроз дуге векове дизања и падања, српски народ је у довољној мери показао своје здраво осећање политичке стварности и моралне одговорности, своју дораслост о испуњењу економских предуслова за нормалан материјални и технички развој и своју необично зрелу и увек живу свест о потреби правилног решавања свих актуелних и привредних проблема. Већ у Средњем веку, чим је дошло до формирања првих српских државица у Рашкој и Зети, први управљачи српскога народа истицали су се својим пробуђеним осећањем одговорности према нацији, увек будни у одбрани њених животних интереса, свесни њених основних дужности и права и, у већини случајева, вични вршењу постављених задатака.

Животни развој средњевековне српске државе показује рану политичку зрелост српскога народа и правилан прогрес српске културе. Иако се налазила у непосредној близини и под снажним политичким и културним утицајем старе, хиљадугодишње Византије, средњевековна Србија се релативно брзо еманциповала од византиског утицаја и почела изграђивати своју државну самосталност и културну самониклост на својим националним и расним основама. Ову потребу нико није јасније уочио и речитије формулисао него велики Гете, 4 јануара 1824, у своме разговору са Екерманом: „За једну нацију је само оно добро, што потиче из њеног сопственог језгра и из њених властитих могућности, без мајмунског подражавања некој другој нацији. Јер оно што једном народу, на извесном степену старости, може да буде корисна храна, показаће се за неки други народ као отров. Сви покушаји

да се уведу било какве иностране новине, за које не постоје услови дубоко у самоме корену сопственог народа, бесмислени су, а све намераване револуције такве врсте без резултата." За српски народ се заиста може рећи да се није ропски угледао ни на византинизам, ни на западно-европски феудализам, него да се формирао и изграђивао на своме националном тлу, веран својој народној традицији и својим праотачким врлинама, али разумно примајући и асимилијујући културне тековине великих просвећених народа и улазећи постепено у ред цивилизованих европских народа.

После доласка Словена на Балканско Полуострво, поједина словенска племена почела су се диференцирати и прегруписавати. Српска племена нису се одмах слила у једну хомогену и компактну етничку целину, у нацију. Српска племена су све до Немање живела својим посебним племенским животом, раздвојена у засебне области, под управом својих племенских старешина. Тек 1170 видимо да рашки велики жупан Немања уједињује у једну заједничку државу Рашку и Зету, које су се до тада развијале потпуно независно једна од друге, долазећи често чак и у оштре међусобне сукобе. Процес сливања и унификације Рашке и Зете трајао је скоро читав један век, али су центрифугалне тежње и сепаратистичке аспирације постепено слабиле, док се нису сасвим распилнуле, тако да су напори наших Немањића најзад довели до позитивног формирања јединствене, српске државе.

Високу политичку зрелост и развијено осећање одговорности према нацији показао је Немања не само у својој смишљеној и конзеквентно спровођеној унутрашњој политици, него и у вођењу спољашње политике српске државе. Желећи да ослободи Србију од дотадашњег вазалног положаја према Византији, Немања је склапао војне савезе и са Мелтачком републиком, и са Мађарском краљевином, па чак и са Немачком царевином, водио је — у савезу са њима — ратове против Византије, али ипак није успео да Србију начини потпуно самосталном и независном државом, која неће морати да признаје сизеренитет Византије. У свом првом покушају да раскине вазалске окове, Немања је, као што је познато, претрпео потпун неуспех и — увидевши илузорност даљих експериментисања и бесмисленост даљих жртава — покорио се силном византиском цару Манојлу Комнину и остао му веран

www.unilib.org
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вазал све до његове смрти. После династичких промена на престолу Византије, Немања је поново окушао срећу и — у договору са моћним немачким царем Фридрихом I Барбаросом, вођом трећег крсташког рата, који је баш тада пролазио кроз Србију и начинио с њом савез — заратио на Византију и заузео знатан део Македоније, али је 1190 потучен, морао вратити све освојене области и ускоро затим уступити престо своје млађем сину Стефану, који се оженио синовицом тадашњег византиског цара Исака Анђела. Сасвим природно, Стефан Немањић признавао је лојално сизеренитет Византије све до њене прве пропасти, односно до 1204, када су вођи четвртог крсташког рата срушили Византију и на њеним рушевинама образовали неколико крсташких државица, на челу са Латинским царством у Цариграду.

Можда се средњевековна Србија никада није налазила у тако изузетно тешком положају као тада, после завршетка четвртог крсташког рата, када је скоро са свих страна била опколјена непријатељима. Са севера су претили Мађари, под својим агресивним краљем Андријом II. Са истока искрсла је неочекивана опасност од новог бугарског краља Борила, рођака и савезника латинског цара Хенриха Фландријског. Хенрих је потстицао против Србије и солунског краља Бонифација Монфератског. Чак је и епирски деспот Михаило Анђел, иако рођак српске владарке, ушао у преговоре са латинским царем и бугарским краљем, који су организовали велики савез против Србије, желећи да је покоре и поделе међу собом. Противсрпској коалицији приступио је и војвода Стрез, господар тврдога града Просека на Вардару, ранији бугарски одметник, а сада поново савезник, који је претпостављао да Стефан неће имати снаге да сам одбије војску толиких надмоћних противника. Иако је Растко Немањић, тада већ монах Сава, уложио све своје изузетне политичке и дипломатске способности да помогне Стефану и спасе Србију од страховите опасности која је претила са свих страна, ипак је међународни положај Србије био и на даље изванредно деликатан, у једном моменту скоро критичан.

Тада је Стефан Немањић дао непобитног доказа да је дорастао за владара Србије у можда најсудбоноснијим часовима њене средњевековне историје. Он се разводи од своје жене, некадашње византиске принцезе, Јевдокије Анђелове, и жени се

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

Аном, унуком моћног млетачког дужда Енрика Дандола, прима католичку веру и буде 1217 крунисан за првог српског краља од изасланика римскога папе Хонорија III. Као 1077, када је папска курија послала краљевску круну зетском кнезу Михаилу Војисављевићу, да би раширила католицизам у целој Зети, тако је и сада Рим једва дочекао прилику да читав српски народ привуче у крило католичке цркве. Дубоко увређен, монах Сава се разилази с братом Стефаном и, у знак протеста, напушта Србију. Две године служиле су се католичке мисе по православним црквама Немањинске Србије. Целу земљу преплавили су католички свештеници и калуђери, мисионари и проповедници, нагрнувши из разних латинских крсташких државица које су биле расејане не само по Балкану него и по читавом блиском Истоку. Српски православни свештеници и калуђери распрштали су се на све стране, оптужујући Стефана Првовенчаног да је за љубав једне краљевске круне издао Српство и Православље. Међутим, ако се ствар објективно и минуциозно анализира, јасно излази да први српски краљ није био издајца ни свога народа, ни своје вере. Свестан одговорности пред историјом, инстинктивно осетивши да је у питању можда и сам опстанак читаве српске нације, Стефан Првовенчани није могао да допусти да Србија буде прегажена од удруженог и надмоћног непријатеља, који би не само раскомадао српску државу него и десетковао српски народ. Својом проницљивом видовитошћу, Стефан је јасно наслутио да би — после такве једне националне и државне катастрофе — српски народ престао да важи као политички фактор на Балкану и зато је примио на себе одиум мржње наших фанатизованих и заслепљених средњевековних калуђера, али је спасао српски народ.

Даљи догађаји на Балкану дали су у потпуности за право Стефану, а не нашим сујеверним и занесеним средњевековним калуђерима. Већ после две године, монах Сава је — вероватно према налогу самога Стефана — отишао у Никеју, извршио тамо једну крупну националну мисију и вратио се одатле у Србију као први архиепископ самосталне српске цркве. Тек тада је пао мрак са очију онима који су говорили о издајству првога српскога краља. Свима је постало, одједном, јасно колико је требало снаге и храбрости, колико видовитости и мудрости, да би се постигло и политичко и духовно ослобођење српскога народа и од Рима

и од Цариграда. Од тада, кроз дуге векове, па све до данас, та Светосавска црква, основана у доба Стефана Првовенчаног, претставља једно живо и неугасиво жариште Српства, које је осветљавало најплеменитијом светлошћу путеве, којима је ишао српски народ и у тешким столећима робовања под Турцима, када се радило о бити или не бити, о поновном васкрсу или вечитој смрти.

II

Пада у очи да су наследници Стефана Првовенчаног водили исправну националну и државну политику Србије све до цара Душана. Истина, краљ Радослав и краљ Владислав нису били дорасли тежини ситуације и пали су под утицај својих моћних суседа — Радослав под утицај епирског деспота Теодора Анђела, Владислав под утицај бугарског краља Јована II Асена — али Урош, Драгутин, Милутин и Стефан Дечански водили су разумну и унутрашњу и спољашњу политику Србије, са развијеним осећањем одговорности према нацији, са отвореним гледањем стварности у очи и са потребном државничком обазривошћу. Цар Душан прекинуо је ову традиционалну политику наших Немањића и отпочео је водити империјалистичку политику. Он је упао у исту ону грешку, у коју је још почетком X века упао бугарски цар Симеон, који се прогласио за „цара Бугара и Грка” и водио дуге и крваве ратове против Византије, упорно настојавајући да освоји Цариград и да на своје ноге навуче пурпурну обућу византиских императора. Међутим, исто тако као што Симеон није успео са својом империјалистичком политиком у Бугарској, тако ни Душан — иако под повољнијим приликама — није могао успети са својом империјалистичком политиком у Србији. И један и други имали су сувише велике амбиције и нису рачунали са реалним чињеницама. Зато су морали да промаше свој циљ и да пренебрегну виталне интересе својих држава.

Уместо да смишљено ради на јачању централне власти и на национализацији својих јужних крајева, Душан је водио дуге и крваве ратове, и то не само са Византијом него чак и са Босном, што је било сасвим бесмислено и штетно. „Дубоке политичке мудрости није у њега било, нити је био велики организатор, али је имао природне бистрине да схвати ситуацију и да је искористи”

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

(Ст. Станојевић). Душан је добро знао да се Византија, у његово време, још није била честито опоравила од страховитог пустошења злогласних каталонских чета, а већ је била попрште нових, огорчених политичких борби и верских трвења и међусобица. У великом делу Византије беснео је грађански рат између малолетног цара Јована V Палеолога, његове мајке царице Ане (амбициозне принцезе из савојске династије) и намесника Апокавка, с једне стране, и силовитог, дрског и безобзирног цара-узурпатора Јована VI Кантакузена, с друге стране. Истовремено, водиле су се огорчене борбе напредне и просвећене световне интелигенције против једне празноверне мистичарске секте, исихаста, који су обмањивали, залуђивали и фанатизовали један део широких народних маса, подложних биготизму и мистицизму, под утицајем демагошке агитације сујеверних и среброљубивих грчких калуђера.

Такву ситуацију у Византији Душан је, разуме се, умео да искористи. Међутим, услед неочекиваних и све већих успеха, његови апетити су нарасли и он више није знао за меру. Освајао је град за градом, и покрајину за покрајином: Албанију и Епир, Акарнанију и Етолију, Тесалију и део Тракије. У овим, чисто арбанашким и грчким крајевима, Душан није имао шта да тражи. „Његова је политика била очевидно империјалистичка и није донела користи за саму Србију. Земља се трошила многим ратовима и пунила се туђим, Србима непријатељским и од њих, делимично, културно јачим елементима”. А такав елемент, нарочито у тешким приликама које су настале одмах после Душанове смрти, показао се заиста потпуно непоуздан и врло опасан за сам опстанак државе. „Осим тога у сувише брзо развијеној држави развила се и појачала власт војних великаша и обласних господара на штету државне целине и централне власти”. Тек када је нестало јаке руке Душанове, која је једина била у стању да све држи чврсто у стези, видело се: како је читава његова, на први поглед грандиозна, државна творевина била, у ствари, само кућа од карата, која ће се при првом јачем потресу срушити сама од себе.

Душан је мислио да је главно што више освојити и покорити, а не што тешње етнички повезати и национално ујединити. Међутим, без систематске духовне унификације, смишљене аграрне и колонизационе политике, солидне државне администрације,

свестраног културног, привредног и здравственог подизања и једног праведнијег социјалног поретка, није се могла ни зами-слити једна царевина која би се простирала од Београда и Видина све до зидина Солуна и Нове Патре.

Тек се доцније видело у јасној боји: са колико је мало правог државничког талента и са како је слабо развијеним осећањем одговорности према нацији Душан водио Србију из једнога рата у други рат, из победе у победу, и не слутећи да ће последња његова победа бити — Пирова победа!

Убрзо после смрти цара Душана, велика и моћна српска царевина почела се распадати у читав један низ малих и слабих државица, које су се међу собом често бориле о првенство. Душанов син и наследник, цар Урош, био је потпуно лишен политичких, дипломатских и војничких способности, није умео да држи крмило у својим нејаким рукама и завршио је свој живот у манастиру. Он је био створен за калуђера и мистичара, а не за владара и ратника, какав је био потребан Србији у то тешко и судбоносно доба, када су Турци све чешће прелазили на Балкан и систематски почели потискивати политички разједињене и војнички неповезане хришћанске државице, једну по једну. Узалуд су краљ Вукашин и деспот Угљеша, господари српских државица у Македонији, покушали да организују заједнички отпор турском надирању. У познатом сукобу код Черномена, на реци Марици, 26 септембра 1371, изгубили су Вукашин и Угљеша не само своје земље него и саме своје животе. Пораз на Марици је прва велика турска победа на Балкану, почетак систематске инвазије Азије на Европу, муслиманског Истока на хришћански Запад.

Маричка катастрофа није била довољна да се балкански народи у дванаестом часу тргну пред све очигледнијом опасношћу, да пређу преко свих ситних размирица и међусобних трвења, па да организују један несаломљиви фронт против азијских завојевача. Што је најтрагичније, ни сами Срби нису били свесни замашних и далекосежних последица Маричке погибије. Уместо да се сложе и уједине против заједничког непријатеља европске културе и хришћанске цивилизације, феудални господари српских државица остали су завађени и поцепани, водећи рачуна само о својим ситним личним и дичастичким интересима, о својим локалним и регионалним потребама, пренебрегавајући виталне ин-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тересе целине и не мислећи на одговорност пред историјом и потомством. У којој је мери себичност међу нашом феудалном властелом била узела маха, речито сведочи држање Константина Дејановића у очи саме Косовске битке. Уместо да се са својом војском придружио кнезу Лазару, он је учинио супротно: када је турска војска пролазила кроз његове земље, полазећи на Косово, Дејановић је не само богато угостио турску војску, него је дао и своје помоћне чете, које ће узети учешћа у одлучној борби на Косову.

Као изразита супротност оваквим појединцима стоји узвишени лик кнеза Лазара, који се приволео „царству небеском” и жртвовао себе на олтар отаџбине, давши и свој драгоцен живот за свој топло вољени српски народ и за своју свету хришћанску веру.

III

После битке на Косову настала су тешка времена за Србију и за све остале хришћанске државе на Балкану. Али, баш у тим судбоносним временима, на српском престољу седели су људи велике политичке мудрости и богатог дипломатског и државничког искуства, потпуно дорасли својим задацима и свесни своје историске одговорности пред потомством. После погибљи кнеза Лазара, за време малолетства његовог сина Стефана Лазаревића, на српском престољу седела је једна жена, мудра и енергична кнегиња Милица, која је одмах јасно увидела да се Срби могу одржати као нација само у том случају ако обуставе даље ратовање и почну водити једну разумну, реалистичку политику према Турској царевини. Исту ту политику водио је и њен син, Стефан Лазаревић, лојални турски вазал и суборац султана Бајазита у познатим биткама на Ровинама (1394), код Никопоља (1396) и код Ангоре (1402).

Нарочито је интересантно и карактеристично да је исту реалистичку политику прихватио чак и Краљевић Марко, такође турски вазал, који је и погинуо у боју на Ровинама, као клетвеник Бајазитов. Па ипак, иако само вазални господар једне мале и безначајне српске државице у Македонији, Краљевић Марко је опеван у народној поезији као оличење највиших српских на-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ционалних и расних особина, као најизразитије оличење Српства, као инкарнација српскога поноса и јунаштва, пожртвовања и идеализма, слободарства и правдољубља. Народу није сметало да у Краљевићу Марку, који је био турски вазал (о чему има трагова и у народној поезији), види оличење идеала народног јунака. Можда зато што је Краљевић Марко и као вазал остао бранилац народних права.

Ову реалистичку политику, која је потпуно одговарала тачно схваћеној политичкој стварности и правилном разумевању тадашњих српских националних и државних интереса, продужио је и деспод Ђурађ Бранковић. У којој је мери овај ретко способни и даровити српски владалац исправно схватио међународни положај Србије у датом тренутку, речито показује његово држање после закључења Сегединског мира (1444). Као што је познато, по томе миру, Турци су вратили деспоту Ђурђу његову државу, коју су били заузели у српско-турском рату 1439. Међутим, мађарски краљ Владислав, потстакнут од свога ратоборног војсковође Јаноша Хуњадија (Сибињанина Јанка) и од амбициозног папског нунција Јулијана Цезаринија, прекрши Сегедински уговор, који је био закључен на десет година, објави рат Турској и са великом војском продре до Варне, али ту буде страховито потучен и сам погине. Деспот Ђурађ остао је, пак, веран одредбама Сегединског уговора, није узео учешћа у овоме рату и сачувао је српску државу од нових потреса све до краја свога живота, и поред изузетно тешких прилика које су тада владале на Балкану. После смрти деспота Ђурђа (1456), његови неспособни наследници прибегавали су разним експериментима, али без потребне политичке мудрости, државничке обазривости и дипломатског искуства, тако да је Србија животарила још свега три године, док није коначно освојена од Турака (1459). Исту судбину доживеле су и Босна (1463), и Херцеговина (1482), и Црна Гора (1499), и најзад Мађарска (1526).

Може се с вероватноћом претпоставити: да су наследници деспота Ђурђа продужили тако вешто и толико обазриво вођену реалистичку политику кнегиње Милице, деспота Стефана и деспота Ђурђа, можда би се и Србија одржала — признавајући, наравно, сиверенитет Турске и испуњавајући лојално све вазалске обавезе — као што се одржала Дубровачка република. Али, ход

историје ишао је другим путем, тражећи све нове и нове жртве од српског народа.

Нагон за самоодржањем и животна способност, која је била органски срасла у срж и свест српскога народа, дошли су до свога позитивног изражаја већ у првome веку робовања под Турцима. Игуман манастира Милешева, Макарије Соколовић, веран следбеник св. Саве, успева преко свога брата, великог везира Мехмедпаше Соколовића, да извојује одобрење о обнови Пећске патријаршије (1577) и да буде постављен за првог српског патријарха на огромној територији Турске империје. Тако је српски народ — изгубивши своју националну слободу и своју државну самосталност — постигао своје духовно и морално јединство, у јасно обележеним традицијама Светосавске цркве, која је надживела Неманићску државну творевину. Утицај Светосавске цркве у средњевековној српској држави простирао се само до политичких граница Србије. Међутим, утицај Пећске патријаршије осећао се у свима српским земљама од Солуна па све до Будима, од Црне Горе до Истре, од Епира до Ердеља, свуда где су Срби тада живели. Ни у доба Душанове царевине нису се сви Срби налазили у оквиру српске државе, али после обнове Пећске патријаршије сви су Срби били духовно уједињени под старешинством поглавара српске цркве. На овај начин дошла је поново до практичног остварења класична мудрост да су духовне и моралне вредности трајније од свих могућих политичких тековина, дипломатских уговора и државничких потеза.

IV

Први српски устанак, који је букнуо 1804 у Шумадији, није био један мали, локални и регионални покрет, него — према дефиницији великог немачког историчара Леополда Ранкеа — „српска револуција”, која је снажно одјекнула у целом српском народу. Као што је познато, устанак је пролазио кроз разне фазе и перипетије, ситуација се мењала час у корист устаника, час у корист Турака, тако да се дуго није знало која ће страна надјачати. За устанике је била нарочито опасна 1809 година. У лето исте године положај Србије био је тако очајан да је већ било преовладало опште мишљење да ће све тековине устанка бити доведене у пи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNLIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тање и да ће Шумадија поново постати — београдски пашалук. Многи народни прваци, захваћени психозом опште малодушности, већ су се озбиљно спремали да беже из Србије, бојећи се за себе и своје животе. Тада се нарочито истакао својом присебношћу и разборитошћу Доситеј Обрадовић, најзначајнији српски књижевник и просветни трудбеник тога времена. Неколицина од првака, спремајући се да напусте Србију, позвали су Доситеја да и он пође са њима. Али, на њихово велико изненађење, седамдесетогодишњи старац им је одговорио ове заиста класичне речи: „Ја сам добегао у своју отаџбину, па сад, ако она страда, нека и мене погазе турски коњи”.

У колико су прилике биле из дана у дан све теже и озбиљније, утолико је и код најхрабријих вођа и народних старешина преовлађивало све црње песимистичко расположење. Чак и сам Карађорђе, у једном тренутку опште депресије, скоро је клонуо духом. То се догодило 16 августа 1809. Дошавши са бојнога поља у Београд, Карађорђе одмах похита Родофиникину, руском конзулу, на саветовање. Али, чим стиже, дознаде страшну вест да је и сам Родофиникин већ напустио Београд и, заједно са својом пратњом, прешао у Аустрију. У руском конзулату Карађорђе је затекао само Доситеја и архимандрита Спиридона Филиповића, који нису знали да му одговоре на питање, зашто је отишао Родофиникин. Сав очајан, а свестан страховитог положаја у коме се у томе часу налазила Србија, Карађорђе их нервозно запита: „Па сад, шта да се ради? Народ је и без тога јако смућен и уплашен, а сад ће се још више забринути и узнемирити?” Архимандрит Спиридон је немоћно ћутао, али Доситеј скупи сву своју снагу, прибрав своје мисли и са много одлучности одговори Карађорђу:

— Господару, поступак је Родофиникинов са сваке стране незгодан . . . али се ти поуздај у Бога и сада, као што си и досад увек радио, па се не бој никакве силе, ни људске, ни непријатељске! Само те молим, Господару, да се ти не смутиш, да не клонеш духом и да се не изгубиш . . . Ти си се, Господару, са овим народом, у име Божје, подигао против Турака, да збациш јарам тиранства са српскога врата; освојио си толике градове; турске си силе . . . дочекивао, надбијао и из Србије истеривао, без Родофиникина и без ичије помоћи. Бог милостиви . . . надам

се да ће нам и унапредак у помоћи бити и неће овај народ и тебе, Господару, без заштите и помоћи оставити . . .

Ове крешке и мушке речи старога Доситеја оставиле су дубок утисак на Карађорђа, који је брзо прегорео тренутну депресију и поново узео иницијативу у своје руке. Готово истовремено, Карађорђе се обраћа не само Русији, него и Аустрији, па чак и далекој Француској, која је у то доба — под својим моћним царем Наполеоном I — играла важну улогу у великој европској политици. Иако су и Француска и Аустрија остале доследне својој традиционалној политици чувања „легитимне власти турскога султана” и нису активно помогле Србији, оне су ипак дипломатски интервенисале на Порти у корист устаника и такође допринеле да Србија не буде прегажена. Да је кобне 1813 године Србија имала Доситеја, можда би и сама катастрофа била избегнута. Али, неумитна смрт уграбила је старога, искуснога Доситеја још 1811, а његов наследник није био дорастао изванредно деликатној политичкој ситуацији у којој се налазила Србија после склапања Букурешког мира. Нико у тадашњој Србији није знао да искористи фаталну осму тачку Букурешког уговора, у којој се говорило о унутрашњој аутономији Србије, у корист обезбеђења загарантованих права српском народу. Таквој тешкој и нејасној политичкој ситуацији била је потребна државничка мудрост и дипломатско искуство једнога Доситеја, али њега у тај мах није било.

Ускоро ће се на историској позорници Србије појавити један нови човек, који ће достојно испуњити празнину која се осећала на свима пољима српског јавног живота после националне катастрофе од 1813 године. Тај нови човек, који је интуитивно и инстинктивно осетио прави час када треба дићи устанак на Турке са изгледима на коначно ослобођење у блиској будућности, био је Милош Обреновић. Он није био ратник и војсковођа, као Карађорђе, али је био политичар и дипломата од расе, који се знао снаћи у свакој ситуацији и умео извући највише могућу корист за свој народ и своју државу. Његова мајсторски вођена спољашња политика и према Турској, и према Русији, и према Аустрији, речито показује да је овај неписмени сеоски домаћин крио у себи високе и разноврсне таленте истинског државника и великог дипломате. Кнез Милош је све сукобе решавао мирним путем, час

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

агресиван, час попустљив, али увек више склон компромису и погађању него рату и борби. Он је тактиком и дипломацијом далеко више успевао, него други крвавим и дуготрајним ратовима и огромним људским жртвама.

Уставобранитељи су били противници унутрашње политике кнеза Милоша, али су продужили његову спољашњу политику скоро у потпуности. Умни и видовити Илија Гарашанин, највећи државник и дипломата уставобранитељске Србије, водио је углавном исту спољашњу политику као и кнез Милош. То се најбоље показало за време Кримскога рата. Турска је, као сизерен Србије, желела да увуче и Србију у рат против Русије, која је била заштитник свих хришћанских народа у Турској. Својом изванредно вешто спровођеном политиком стриктне неутралности Гарашанин је спасао Србију и није се замерио ни Турској, ни Русији. Гарашанинова спољашња политика за време Кримскога рата одговарала је у потпуности смеру и духу Милошеве политике.

Кнез Михаило, иако знатно напреднији и модернији од кнеза Милоша, продужио је традиционалну Милошеву спољашњу политику. После бомбардовања Београда, не само Уједињена омладина српска, не само наши романтичарски песници, на челу са Змајем, Ђуром Јакшићем, Лазом Костићем и Каћанским, него и читава наша родољубива јавност, па чак и широке народне масе, тражиле су свети ослободилачки рат против Турака, вековног непријатеља српског народа и Хришћанства. Али, кнез Михаило је био потпуно свестан да још није куцнуо „извесни час“, да Србија још није довољно спремна да се сама ухвати у коштац са огромном Отоманском империјом и није загазио у рат. Због тога је изгубио врло много од своје раније популарности у народу, али он је водио рачуна о народним интересима, а не о својој личној популарности.

За време српско-турских ратова крајем 70-тих година спољашњу политику Србије водили су опет државници и дипломати који су знали правилно да процене новостворену ситуацију и да извуку за Србију највише могућу корист. Ма шта се мислило о унутрашњој политици краља Милана, за његову спољашњу политику се мора признати да је, углавном, била реално вођена и проницљива, нарочито за време Санстефанског мира и Берлинског конгреса. Противници краља Милана замерили су му да

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

је изневерио традиционалну русофилску спољашњу политику, која се до тада по Србију показала корисном. Чињенице казују, међутим, да је по српске националне и државне интересе толико неповољни Санстефански мир био јасан барометар да нове међународне констелације категорички захтевају извесно отступање од дотадашње традиционалне оријентације у вођењу српске спољашње политике. Ово новостворено стање ствари изврсно је схватио, поред краља Милана, и далековиди српски државник и дипломата Јован Ристић, претставник Србије на Берлинском конгресу и дугогодишњи министар иностраних дела. Ристић је водио аустрофилску политику зато, што је само тако могао да обезбеди територијално проширење Србије и признање независности српске државе на Берлинском конгресу. То је био један крупан политички и дипломатски успех, који тада — због губитка Босне и Херцеговине — није довољно уочен и признат, али стварно показује државничку мудрост и разумевање виталних српских националних интереса.

V

Задржали смо се само на некојим нарочито карактеристичним догађајима из историје српскога народа у Средњем и Новом веку, да бисмо илустровали и документовали постављену тезу. Говорећи о свему из пристојно удаљене историске перспективе, а на основу објективне анализе изнесених чињеница, намерно узетих из разних периода политичке прошлости српскога народа, можемо констатовати да су српски владоци — у већини случајева — располагали потребном политичком зрелошћу и да су се одликовали реалним посматрањем људи и догађаја, водећи довољно рачуна о новоствореним политичким ситуацијама и о општем положају Србије у сплету међународних догађаја.

Геополитички положај Србије, на важној раскрсници путева који воде са Запада на Исток, налагао је управљачима српскога народа сталну опрезу, будно праћење свих политичких догађаја у свету и критичко процењивање нових обрта у великој европској политици. Иако мали народ, који није могао да даје тон и одређује правац међународним политичким догађајима, српски народ је ипак претстављао — својим високим моралним особи-

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

нама, својом активном културном делатношћу и својом успешном економском продуктивношћу — један знатан чинилац у овој делу Европе, о коме се с правом водило рачуна и у великој европској политици.

Критички говорећи, мора се објективно утврдити да српски државници, политичари и дипломати нису увек били дорасли озбиљности времена у коме су живели и радили, ни правилном извршавању постављених задатака, ни предвиђању будућих међународних односа и нових политичких констелација. Зато је српски народ у понекојим светским сукобима поднео знатно веће жртве и у људству и у материјалу, него што је то уопште било потребно. Без довољно плана и система, без рационалне економије с људима, без потребне унутрашње организације и без правичне поделе привредних добара, Србија је у својој историји релативно често пролазила кроз тешке политичке и економске кризе, кроз крваве грађанске ратове и непотребна разрачунавања са суседним народима. Управљачи српске државне политике нису водили увек довољно рачуна о сложеним интересима свога сопственог народа и своје рођене земље, зато што су били подложни штетним страним утицајима или опчињени вешто вођеном страном пропагандом. Али, такви су државници ипак били релативно малобројни ако се упореде са оним државницима који су водили бригу искључиво о Србији и српском народу, свесни одговорности према своме народу и према потомству, које ће мирно и непристрасно испитати свачији рад, хладно проценити свачије заслуге и грехове, признати показане врлине и осудити учињене погрешке, свесне и несвесне, добронамерне и злонамерне, и на крају крајева, у великој и неумитној књизи историје, свакога поставити на право место.

По вечитом закону природе, све се мења и све пролази. Али, и све оставља свој траг, светао или таман, позитиван или негативан, стваралачки или разоран. Само нешто остаје: Истина, једина трајна вредност, која никада не застаревља и увек побеђује. Има епоха када се Истина мање види и слабије цени, као што има генерација које се заносе заблудама и предрасудама. Но, такве су епохе и такве су генерације само знак да се човечанство налази на судбоносној раскрсници, када се старо и дотрајало замењује новим и трајнијим.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Такво доба ми данас преживљујемо. Нико поуздано не зна шта ће нама и нашем народу донети сутрашњица, али сви јасно слутимо да ове огромне жртве принесене на општи жртвеник, ипак неће бити узалудне и да ће из њихове крви и из њихових гробова, после овога страшнога рата, нићи једно ново доба мира и рада, да ће после данашњих озбиљних и суморних генерација доћи, у блиској будућности, ведрије и срећније генерације.

У томе новоме свету добиће своје место и наш храбри и поносни српски народ, који је у својој историји толико страдао и који и данас страда за бољи живот нових покољења, за живот одговоран према нацији, према друштву и, у крајњој линији, према целом човечанству.

Д-р Коста Милутиновић

СОЦИОЛОШКА СХВАТАЊА СРПСКОГА НАРОДА

Српски народ је један од ретких европских народа, који је до најновијег времена сачувао читаву ризницу своје народне мудрости, уметности и књижевности. Српска народна књижевност, сачувана у нашим народним песмама, приповеткама и пословицама, живи још и данас у српскоме народу као усмено предање. Ова књижевност тек је крајем осамнаестог а нарочито у првој половини деветнаестог века почела да се бележи од стране ревносних прикупљача и ово је бележење вршено непосредно из народних уста тако да је ми данас имамо онакву каква је она у народу живела или још и данас живи.

Сем тога, ова српска народна књижевност читавих пет стотина година управо била је и једина књижевност нашега народа, јер за све то време, а то је за време нашег робовања под Турцима, наш народ није имао неке своје школе, академије или велике културне центре, из којих би му струјале неке друге идеје, како је то било код осталих европских народа. Српски народ је у духовноме погледу био упућен на своју народну књижевност и на сопствене традиције. А ово је могло да буде и потпуно довољно нашем народу јер у тој његовој народној књижевности и обичајима ми налазимо између осталог још и потпуна схватања српскога народа о човеку, друштву и свету. Поред своје уметничке вредности, српска народна књижевност има свој значај и у погледу стварања извесних погледа на свет код наших људи. Из ње дакле ми данас можемо видети каква је схватања српски народ имао и сачувао у својој души о оним проблемима из живота људског друштва, које проучава модерна социологија.

Ако дакле предузмемо читање српске народне књижевности са тога гледишта, да у њој пронађемо све оно што је од интереса

за социолога, то јест за човека који се бави проучавањем друштва и друштвених појава, ми ћемо пре свега бити изненађени обиљем овог материјала. Српски народ је у овој области врло много запажао у својим запажањима у народној књижевности одмах давао одређене изразе и облике. Овај материјал је у толикој мери обилан, да нам у својој целокупности даје један потпун и јасно одређени систем погледа на свет, који је српски народ имао пре свога додира са носиоцима тако званих западњачких модерних идеја.

Од врло великог је интереса за нас да се са овим схватањима нашег народа упознамо. Ово у толико пре, што су ова схватања, ови погледи на човека, друштво и свет, изражени у српској народној књижевности, били и једини идејни оклоп српског народа за време најтежих дана његове историје. Српски народ је баш са оваквим својим погледима на свет и живот пребродио најтежа времена свога постојања — и остао је. Тиме су и ови његови погледи на свет у неку руку положили испит у погледу своје солидности и конструктивности. У толико је сада занимљивије упознати их.

Ја ћу овде покушати да ова схватања, у најкрупнијим потезима само, изложим као погледе нашег народа на најважније проблеме којима се модерна социологија занима. Ови проблеми јесу: заједница, хијерархија, старешинство, тежња за напретком, правда. Али пре ових конкретних проблема, поменућу и нека схватања нашег народа и о самим погледима на свет: и о томе је наш човек размишљао и донео свој суд и то позитиван, јер сматра да људи треба да имају своја схватања. Одатле полази човек и у своме размишљању и у своме раду.

Поглед на свет. — Српски народ има свој поглед на свет, то је овај који налазимо у његовим обичајима и у нашој народној књижевности. Тај поглед на свет је изразито идеалистички, у коме духовно увек стоји испред и изнад материјалног. До које пак мере наш народ полаже на овај своја схватања види се из следећег:

Наш народ сматра да је човек онакав какве погледе има на свет. „Какав је ко онако и чини“, каже наша народна пословица. Исто тако каже наш народ и ово: „Што очи виде, то руке творе“. Није дакле човек такав што тако чини већ обрнуто: он

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тако чини што је такав. Отуда је и врло важно како ће човек бити одгајен, какве ће погледе на свет и живот имати.

Наш народ у својим обичајима види неписане законе свога владања. Он због тога своје обичаје чува и поштује а до које мере он сматра важним чување обичаја потврђују нам пословице: „Боље је земљу продати него обичај изгубити” или „Боље је да село пропадне него у селу обичај”. Обе ове пословице узео сам из Вукове збирке (Вук Карацић: Српске народне пословице, издање Државне штампарије, Београд 1933).

Заједница. — Основни елеменат друштвени, према схватањима нашег народа, није појединац већ породица, заједница. Осамљен човек није цењен у српскоме народу. Ево шта о томе пише др. Тихомир Ђорђевић у својој књизи *Наш народни живот*, у чланку о Целибату и браку у нашем народу (издање Српске књижевне задруге, бр. 174):

„Целибат, или, како би се то нашим језиком рекло, беженство, у нашем народу је врло ретка и врло необична појава. У Галичнику у читавом крају око њега, „никад се није знало, нити се данас зна за уседелице или за нежење” (Р. Огњановић, *Галичник, Јужна Србија*, бр. од 16 новембра 1922). Момак који остаје нежењен и девојка која остане неудата свуда се гледају са сажалењем и сматрају се као патници и мученици. У Отоку у Славонији, срамота је за кућу из које се момак не може ожени. У Боки Которској, онај ко није ожењен служи као укор и за подсмех, и зову га мушка баба. У Рисну је само онај човек који је ожењен. Сваки нежењени је „младић или момче, до гођ се не ожени, па макар и остарио нежењен”, а свака неудата „ђевица”. Кад умру, меће им се на главу „вијенац као ђетету од мало година” „Вук Врчевић, *Три главне народне свечаности*, Панчево 1883, стр. 174). У Отоку, у Славонији, „момак не вриди у кући ништа. Он је као и друга лица . . . Кад момка ожене, он је онај дан човик као и други људи” (Ловретић, *Оток, Зборник*, IV, 61). „Црногорцу се мили ожени, и једва чека да уђе у ред људи” (В. Г. Медаковић, *Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад 1860).

Овакво схватање нашег народа изражено је и у његовој народној књижевности. Тако наш народ каже у пословици да „Сам човек није пристао ни на трпези”, а Вук, који је ову по-

словицу забележио, даје јој овакво објашњење: Саму човеку није добро ни на јелу, а камо ли у какву послу.

Многобројне су пак пословице којима се доказује потреба заједнице. Удружени људи пре свега су јачи него појединци. „Јача су двојица него сам Радојица“, каже једна наша веома распрострањена пословица, као и „Два лоша убише Милоша“.

Али није довољно бити само у заједници па да друштво буде и напредно. Потребно је да заједница буде још и сложна. „Бе је слоге ту је и божји благослов“, каже наш народ у пословици, као и „Сложна браћа и у петак месо једу“. Тиме хоће да се каже да сложна браћа имају толико меса да могу да га једу и у дане кад се обично месо не једе, а то је петак. А до које мере наш народ цени помагање међу људима види се из пословице: „Дрво се на дрво наслања а човек на човека“, која је опште позната у нашем народу.

Не само да људи нормално живе у својим заједницама, у породицама, већ то чине и други живи створови. „Свака тица своме јату лети“, каже наш народ.

Неслога онемогућује успех и напредак како заједнице тако и појединаца. Многобројне су народне приповетке где неслога кућу затире а слога кућу подиже. „Рачваст колац у земљу не име“, каже наш народ, а Вук, који је ову пословицу забележио, даје јој овакво објашњење: где је неслога, посао не може да напредује.

Једна од наших најлепших народних песама, *Женидба Душанова*, у ствари је слављење потребе за стродством чак и онима који су најсилнији, који би, дакле, по изгледу, могли без сродника, у овоме случају цару Душану, најмоћнијем владару српском. Кад је цар Душан пошао у Латине да проси девојку, скренута му је пажња од стране лукавих Латина да не води у сватове своја два сестрића, два Војиновића, јер су у кавзи незгодни, што цар послуша. Али кад је цар стигао у Леђане у град латински, и кад је настало натецање, јер су лукави Латини од сватова захтевали таква јунаштва, која су само Војиновићи могли да изведу, цар је видео да је без својих сестрића запао у невољу, но га из овога извуче један незнани јунак, који је био са сватовима незнан дошао. Овај незнани делија изврши све задатке које су Латини били поставили, спасе цара и сватове чак и од напада од стране

WWW.UNLIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Латина, и тек кад је све било готово цар сазнаје да је ово његов трећи сестрић, Милош Војиновић, кога цар још није познавао јер је млад био у планини за овцама, па га сад браћа и мати опремили да се ујаку у невољи нађе. Песма се завршава стихом

Тешко свуда своме без својега

који је стих ушао и у пословицу у нашем народу.

Да појединац не значи много наш народ исказује на врло много начина. „Једап као ниједан“, каже наш народ у пословици, а врло честа је и изрека: „Једна лапта не чини пролеће“. Заједница је међутим сасвим нешто друго. „Јаче је село од сватова“, каже наш народ, а исто тако наш народ има обичај да каже и то: „Јака је кобила народ“.

Старешинство и хијерархија. — О старешинству наш народ има у толикој мери јасна и израђена схватања да ни најмодернија схватања у овоме погледу немају шта да му додаду. Наш народ зна шта је старешина, какве су му дужности и какав он мора да буде. То се јасно види како из наших народних песама тако и из пословица. Нарочито из ових последњих.

Пре свега наш народ не зна за демократски појам одбора на старешинском положају. Српски народ зна само за појединца на старешинском месту. Чим су двојица, одмах посао не ваља. А ако је још више од двојице, онда не ваља никако. Ова своја схватања изразио је српски народ у следећим пословицама:

„Двије воље четири ћуди“, значи да где двојица заповедају ту млађи не осећају две већ четири разне воље, а то је неред. Да би било реда потребно је да се осећа само једна воља а то значи само један старешина. Сем тога, старешина мора да буде јак да се баш његова воља осећа, а не воља млађих који преко старешине врше своје утицаје, јер наш народ каже: „Где је много репова ту је мање главе“, као и „Ђе је много бабица килава су деца“.

Али се она: бице бице 4 ока, него два! —

А да ли друштво мора да има старешину?

На ово питање наш народ даје недвосмислени одговор јер вели: „Тешко кући ће није господара и баштини ће није пудара“. А да друштво без старешине не може да напредује за наш народ је јасно јер је његова пословица: „Ђе се старији не чују ту Бог не помаже“, опште позната у српском народу.

Српски народ не види у природи слободне и разузурене појединце већ свугде дисциплиноване чланове заједнице. Он не зна за човека који никоме није потчињен. Члан породице, чељаде, потчињен је домаћину. Домаћини су потчињени цару а цар Богу. „Бог на небу а цар на земљи заповиједа” вели наш народ да би показао да је на земљи сваки човек потчињен. „Само Бог нема господара”, јесте наша народна пословица, којом се исказује потпуност хијерархије у свету на чијем врху седи Бог.

Млађи имају да слушају старешину без објашњења јер наш народ има обичај да каже: „У млађега погсвора нема”, или: „Што цар рече то се не поговара”.

Наш народ сматра да је остављање млађима да они одлучују, велика погрешка. „Реп глави не заповиједа”, каже наша народна пословица. Нашем народу је непознат демократски појам старешине, који треба да пребројава мишљења својих млађих па да поступи онако како већина буде одлучила. Он не зна за одлучивање гласањем, али зна за потребу да старешина саслуша сва мишљења па сам одлучи које је најбоље. „Свачију слушај а своју сматрај”, вели наша народна пословица. При томе не вреди свакога ни саслушати јер свачији савет или мишљење није ни вредно. Отуда пословица: „Ко свакога слуша зло чини; а ко никог не слуша још горе”. Нити вреди дакле свакога слушати нити никога. Због тога старешина мора сам да вреди те да себи и у томе најбољу меру нађе.

Јер наш народ не сматра да се дужност старешине може неким шаблонима регулисати па да свако може на старешинском месту ову дужност и добро да врши. Старешински положај није за наш народ место части и сласти, већ тешка дужност. Зато наш народ каже: „Већа глава више главобоље”. На мањем положају човек има и мање брига.

Српски народ има једну реч а то је *домаћин*, који је изванредан социолошки појам. Домаћин није само отац породице, нити господар заједнице, нити само имућан човек већ све то у исти мах и нешто још више, а то је брижник заједнице коју води. Наш народ не зна за демократско схватање да се старешински положај даје људима као нека награда, нити пак да тај положај уопште може и сме бити извор неког уживања. Домаћински и старешински положај уопште је више брига и више старање за заједницу него

на положају обичнога члана. Зато старешина и домаћин морају да имају и извесне особине које се не налазе у свакоме човеку.

Старешина мора да буде стуб заједнице. „Жиле се коријена држе”, вели наш народ и тиме хоће да каже да до старешине све стоји те да се старешине ваља држати. „Какав је господар онаки и млађи”, каже такође наш народ а ако у заједници ствари не иду како треба, онда наш народ одмах закључује: „С главе риба смрди”, а то ће рећи да добро не иде због тога што врх у заједници не ваља.

Наш народ има пуно разумевања за дужности старешине у друштву. „Који домаћин не мисли у вече шта у јутро ваља радити, ту нити је куће, нити домаћина”, каже наш народ у пословици и тиме подвлачи потребу предвиђања на старешинском положају. Али свако не уме да предвиђа. „Луди се пење да високо сједе а кад буде до бесједе, каје се што онђе сједе”, такође вели наш народ у пословици. Није дакле проблем само у томе дочепати се старешинскога положаја и високога места: ваља на томе месту и дужностима бити дорастао. Демократско схватање, да су свима грађанима „подједнако доступна достојанства, положаји и јавне функције” (тач. VI Декларације права човека и грађанина из 1789 године), непознато је било нашем народу.

Исто тако непознат је нашем народу ни принцип једнакости у друштву. „Ни прсти у руке нису сви једнаки”, каже наш народ кад се говори о томе да људи у друштву могу бити сви једнаки. А у природи толико је тешко наћи две једнаке ствари, да ни кап са капи није једнака, јер наш народ вели, кад хоће да каже да две ствари једна на другу личе: „Сличне к’о кап на кап”.

Избори путем општег права гласа прва су последица принципа једнакости у демократском друштву. Пошто су сви људи једнаки и подједнако имају право да заузму достојанство, положај или јавну функцију, то једино њихови суграђани путем гласања имају да одлуче коме ће власт и положај да даду. При томе, довољно је гласачу да кандидате једанпут или два пут види па да се одлучи за кога ће дати свој глас, као да је гласач у стању да оцени човека из једнога виђења. Наш народ међутим зна да је упознати човека тежак и дуг задатак, јер каже: „Док човек с човеком врећу брашна не изије не може га познати” или „Човек човека не може познати док с њим не изије онолико соли колико

у зубима може одићи" (Вук Караџић: Српске народне пословице). Дакле, није довољно само видети и чути човека да бисмо га познали, треба са њиме живети и то дуго живети.

Код избора и гласања, гласачи могу у агитацији код кандидата да цене само њихове спољашне особине, њихову способност за рад и стварање као и њихову карактерност нису у стању да виде и цене. Отуда бирање путем гласања претвара се више у бирање људи по њиховој спољашности и говорништву а не по радним и карактерним особинама. Изборна машина је подешена за рекламере и хоштаплере а не за озбиљне раднике, којима је често пута и зазорно да од своје личности праве рекламу. Ово је један од највећих недостатака демократске владавине. Наш народ о свима овим питањима има своје гледиште, које је исказао у пословицама. „Поп се не бира по бради него по глави" каже он, као и: „Залуду је лијепа брада кад је слаба глава".

Да баш они људи, који лепо умеју да агитују, слабо вреде при раду наш народ је запазио и исказао у својој пословици: „Која кокош много какоће, мало јаја носи". Исти смисао има и пословица: „Човек се не познаје по говору него по твору". А да велико причање на крају крајева има за циљ да неку лаж протури за истину и тога је наш народ свестан јер каже: „Ко много бесједи много и лаже". А с друге стране наш народ каже: „Лаж се прије прима него истина".

Старешина, према схватањима нашег народа мора да буде човек одлучан, честит и паметан. Он мора сам да одлучује јер „Тешко томе ко за туђом памети иде", каже наш народ. Он „сваку слуша а своју сматра". Приликом договора не вреди много људи позивати јер „Што виде четири ока виде и двадесет четири", каже наш народ. Договор је дубљи ако старешина разговара редом са људима него ако их окупи велики број па не могу међу собом ни да разговарају.

Старешина мора да буде строг. „Отац који није љут, и домаћин који није зао, не ваља ништа", каже наша народна пословица. Казна је потребна јер „Ко злима опрашта, добрима шкоди" каже наш народ. И у томе погледу сви људи нису једнаки: једнима је довољан савет, другима мотка. „Не боји се свака шуша Бога него батина", каже наш народ. Због тога старешина мора да буде строг и да кажњава кривце јер је „Света батина из раја изашла".

Али то не значи да старешина може да буде насилник. Строгост је једно а насиље је друго. Зато наш народ опомиње и старешину пословицом: „Луда сила брза погибија”. Отуда добар домаћин може да буде само онај који уме свачему да нађе најбољу меру, па зато и старешина код одлучивања, не треба да нагли већ да увек добро размисли да не погреша. „Три пут мери једном сеци”, каже наш народ. Али, да не би ово мерење омело старешину у вршењу његове дужности, па да он постане неодлучан због тога што свима не може да угоди, наш народ каже: „Свему свијету ни Бог није угодио”. Старешина, дакле, своју дужност треба да врши без обзира на то што ће, ту и тамо, наћи се по неки незадовољник.

Комунисти и њима наклоњена литература, проповедајући мржњу доњих слојева против горњих, цртају људе из горњих слојева обично као ленивце, као људе који само уживају не радећи ништа, који се само издиру на послугу, излежавају у постељи до подне и не знају како ће време да утуцају. Наш народ не гледа тако. Он у горњем слоју види домаћина, човека који непрестано ради, мисли и штеди. Човек, како комунисти представљају богато буржуја, ако је заиста такав, врло брзо пропада и силази на ниво пролетера. Такав човек не остаје дуго у горњем слоју. Да би један човек дуго остао домаћин, мора да има сасвим друге особине, које наш народ познаје и цени. „Што ко више има то се више стеже”, каже наш народ и тиме подвлачи да се не напредује нерадом и расипањем већ радом и штедњом. „Штедња је највеће богатство”, исто тако каже наш народ. „Није сиромаш онај који нигда није имао, него онај који је имао па изгубио”, вели једна наша народна пословица, чиме хоће да каже да онај, који нигда није имао, може да има у себи особине домаћина па да постане имућан, док онај који је имао па изгубио, никада неће поново постати имућан јер тај нема у себи особине домаћина и имућнога човека.

Класна мржња је непозната српскоме народу. О некој урођеној мржњи малог човека према имућним слојевима, српски народ појма нема. Напротив наша народна књижевност показује сасвим супротно, а то је, да се српски народ поноси својом господом и вишим слојевима свога народа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Тежња за напретком. — И тежња за напретком је веома развијена у нашем народу. Он ту тежњу зна, осећа и доживљује, па је и у својој народној књижевности приказује. „Нико од вишега не бјежи“, каже наша народна пословица.

Ова тежња за побољшањем сопственога положаја није заснована на отмици или насиљу већ на правди, раду и усавршавању. „Што је право и Богу је драго“, каже наш народ.

У тој тежњи за уздизањем има међутим и граница. „Човек жели да је од свакога бољи, а од сина гори“, вели наш народ и тиме одређује границе и своје уздизању. Човек није сам, нити сам живи у друштву и народу. Човек је део заједнице и покољења. Сваки треба да се труди да се напредак у свету тако остварује да ми будемо највиши од свих пре нас, али да наша деца буду још напреднија и виша и од нас самих. Није дакле напредак нешто што је за нас саме створено, то је нешто што они, који после нас долазе тек треба да остварују. Тако мисле најбољи у друштву, домаћини, тако мисле и најгори. „Мати, ако је и најгора, ипак је рада да јој кћи буде добра“, каже наша народна пословица.

У тој својој тежњи за бољим, вишим и напреднијим, наш народ не заузима само јасан став према добру, већ то чини и према злу. Зло не треба радити, јер је „зло рађење готово суђење“, једна од наших најпознатијих народних пословица. „Зло добра донијети неће“, вели друга једна наша народна пословица, а исту мисао још јасније исказује пословица: „Зло чинити а добру се надати није могуће“.

Да српски народ у добро убраја не само чињење добра, него и поштовање старијег, осећа се на свакоме кораку у нашој народној књижевности. Нарочито се истиче поштовање Бога, цара и родитеља. „Ко се Бога не боји и људи не стиди, бјежи од њега“, вели он у својој пословици. Напротив, ко се Бога боји добар је човек. „Не бој се онога ко се Бога боји“, одлучно наређује једна српска народна пословица.

У дивној својој песми, „Краљевић Марко и Бег Костадин“, српски народ опева поштовање ближњега на следећи начин:

Краљевића Марка позива његов побратим, Бег Костадин, да му дође о Дмитрову-дне на славу те да га он угости и да Марко

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

види какво је дочекање у дому Костадинову. Краљевић Марко одговара своме побратиму да он зна како Бег Костадин дочекује своје госте јер је једне године био о Дмитрову дне у његову дому и приметио три нечовјештва: прво, што по оделу цени госте; друго, што новој господи указује више пажње него старој а треба обрнуто, и треће, што му отац и мајка не седе у челу стола.

„Треће ти је, беже, нечовјештво:
 Ти имадеш и оца и мајку,
 Ни једнога у асталу нема,
 Да ти пије прву чашу вина.”

Дакле, врхунац поштовања ближњегга јесте поштовање родитеља и истицање овога поштовања пред другима.

У усавршавању родитељи има да буду пример својој деци. „Какав отац такав син” и „Каква мајка онаква и ћерка”, спадају у наше најпознатије народне пословице. А да се извесне особине наслеђују од родитеља, наш народ је свестан, јер вели: „Ивер не иде далеко од кладе”.

Пут ка усавршавању је бескрајан и никад се не може да заврши. „Човек се учи док је жив”, каже наш народ, а да се више научи у невољи него у добру, каже се јасно у пословици: „Невоља свачему човека научи” или „Злато се у ватри пробира а човек у несрећи”. Још одређеније ову мисао исказују пословице: „Свака штета учи човека памети” и „Штета и лудоме очи отвори”.

Не може да напредује на путу усавршења онај ко неће да се служи туђим искуством. „Зло је ко не зна а учити се не да”, каже наш народ. Али зато „Онога не ваља карати ко се сам кара”, вели опет наш народ у једној својој пословици.

А да ли је могуће увек у животу успевати?

Наш народ мисли да је могуће, јер, опет у пословици, каже: „Од човека се ништа није отело”.

Али да би човек успевао, ваља да испуњава пуно услова. Није довољно само започети посао, ваља га и завршити. „Боље је не почети него не дочети”, каже народна пословица. Јер радити и урадити две су различите ствари у животу. „Не зове се пијаница онај који много попије, него онај који се опије” каже наш народ.

Да би човек пак успешно могао да заврши посао, он треба да посао зна и то не само делом, већ потпуно. „*Ја буди мајстор, ја не прљај руку*“, вели наш народ. „*Боље је ништа не знати него којекако*“, вели опет наша народна пословица, и ова је истина у складу са последњим научним истраживањима у области научне организације рада, где се доказује, да знање постаје корисно успеху тек ако пређе извесну границу. Мало знања или полузнања може да буде штетније од потпуног незнања.

Предвиђање је у свакоме послу важан елеменат успеха. Зато наш народ и каже у пословици: „*Ко добро почне он је на пола радње*“.

Правда. — Правда је велики идеал српског народа. „*Није човеку жао на мало, него на неправо*“, каже наша народна пословица. Мало може увек да се истрпи и то без тешкоћа, али неправо је тешко. А да се сиромаштво подноси, наш народ са тим рачуна јер има обичај да каже: „*Крпеж и трпеж пола света држи*“.

Због тога, што воли правду, наш народ препоручује свакоме да се држи правде и честитости. „*Збори право, сједи ће ти драго*“, каже наша народна пословица. Исто то каже наш народ и у пословици: „*Криво сједи а право бјеседи*“, као и у многим другим сличним изрекама.

Сам појам човека, наш народ везује за честитост и правичност. Бити човек, у нашем народу значи бити правичан и хтети разумети другога. *Чојство* је врлина у нама да своје ближње одбранимо од себе самих, јер и ми можемо да будемо опасност за друге, као што је *јунаштво* врлина да себе одбранимо од других. Чојство и јунаштво иду заједно у схватањима нашег народа и ове особине служе појединцу за његово управљање према другим људима у друштву. *Домаћинство* је пак скуп особина потребних старијем, да управља другима, а млађем да разуме тешкоће старијих. Чојство, јунаштво и домаћинство, потпуно одређују социолошки човека као члана друштва и заједнице према схватањима нашег народа.

Чојство, јунаштво и домаћинство су три основна појма за схватање нашег народа о животу људи у друштву, и сва ова три појма садрже у себи и појам правичности без чега се не може

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

да буде, ни човек, ни јунак, ни домаћин. Јунак није само снажан и храбар човек, то је човек код кога је снага потчињена правди. Снага без правде је насиље, то није јунаштво. Јунаштво је у нашем народном схватању увек дисциплинована снага, снага потчињена правди.

„Човек све даје за образ а образ ни за што”, каже наш народ чиме подвлачи да нема блага којим би се образ и честитост могли платити. А до које мере ваља човек да поштује своју реч кад је некоме да види се из пословице која гласи: „Човек се веже за језик а во за рогове”, што значи да човек са датом речи треба да се осећа потпуно везаним као што је во везан кад му се ухвате рогови у конопац.

До које мере Србин цени правду и истину, сматрајући правду и истину често пута једним истим појмом, најлепше примере налазимо у српским народним песмама. Кнез Лазар се на Косову не одлучује за царство земаљско, него стиче поштовање Срба због тога што се одлучио за царство небеско. Класичан је пример мајке Јевросиме, мајке Краљевића Марка, која свога јединца сина заклиње, приликом његовог изрицања коме треба да припадне силно Душаново царство, да ли његовом оцу краљу Вукашину, или његовим стричевима, или пак нејакоме Урошу, Душановом сину, да треба да говори право. Мајка заклиње сина да не говори криво овим речима:

„Марко, сине, једини у мајке.
 Не била ти моја рана клета.
 Немој, сине, говорити криво
 ни по бабу, ни по стричевима,
 већ по правди Бога истинитога.
 Немој, сине, изгубити душе.
 Боље ти је изгубити главу,
 Него своју огр'јешити душу.”

Наш народ не сматра да је правду довољно само прокламовати па и имати: њу треба и обезбедити. Један од разлога, који присталице демократије наводе за своју доктрину, јесте и тај да народ, и ако не уме да изабере праве и добре претставнике, ипак нема кога другога да криви ако му управа не ваља, јер, сам

ју је бирао. Ови људи не мисле на опасност, која може споља да дође таквој заједници од неке друге заједнице, која се не задовољава да вечито прави демократске експерименте и да после сваких избора отпочиње свој политички живот из почетка. Што се тиме народни организам слаби и постаје привлачан за напад од стране других, то ови људи не мисле. Наш пак народ и ту има исправно схватање. За јаку правду потребно је да и заједница буде снажна, без тога нема ни правде. Због тога наш народ има пословицу: „Јаку бравству јака је и правда.”

Зато, што је оваква схватања имао, српски народ је споје основне народне заједнице, породичне задруге, очувао све до данас. Зато, што је и државу схватао као народну задругу, он 1804 године, није бирао себи за старешину неки одбор или устаннички комитет, већ је бирао себи једнога *Вожда*. Зато што је имао оваква схватања о животу људи у друштву, он је и успео да надживи своје петвековно ропство и да се појави снажан и свеж као историјски чинилац у прошлости и овоме столећу.

Тек напуштање ових схватања, и примање некаквих страних демократских и марксистичких идеја, ослабило је и народни отпор Срба. Ослабило у толикој мери да су Срби, у сопственој држави, пред овај рат, били слабији, него некад у туђој као робови.

Најезда туђих схватања о друштву и животу људи у друштву у наш народ, који је имао своја схватања о свим тим проблемима, утврђена искуством од преко дванаест векова, осетила се у нашем народу као сукоб два света. Наш државник, Милутин Гарашанин (1843—1898), ову борбу и супротност идеја лепо црта у својој књизи *Доколице* (поново издана 1939 године од стране Српске књижевне задруге) називајући појаву демократских идеја у српском народу као „Нову болест у Србији”.

инж. Милосав Васиљевић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

КОМУНИСТИЧКА АКЦИЈА КОД СРБА

По стварању Југославије материјалистички дух потискује светосавски дух код Срба. То је дух који види највећу животну вредност у богатству. Са превлашћу тога духа појављује се и морални пад: ради лакшег и бржег стицања богатства одбацују се етички принципи који су дотада владали у српском народу па се без икаквих скрупула пљачка народ и држава. Ничу преконоћ велика богатства за чије је стицање био раније потребан рад и штедња више генерација. Појављују се срамне афере због којих није никада нико озбиљно узет на одговор и кажњен.

Као природна реакција на овакво стање избија у народу дубоко незадовољство, огорчење, омраза и раздор. Тиме је био створен погодан терен за комунистичку акцију. Незадовољни елементи, поглавито међу универзитетском омладином, нападају се „Марксовом науком” и сврставају у редове комунистичких бораца. Тако ова омладина међу којом је један знатан део не-српског порекла, постаје слепо оруђе непријатеља српске светосавске народне заједнице уместо да представља њен главни стуб и брану.

Овај марксистички покрет нема као што су могли многи да поверују за задатак да се бори против горе поменутог материјалистичког духа и његове неморалности и нескрупулозности. Марксизам је и сам претставник материјалистичког духа који у економским вредностима види основне, највеће животне вредности. Сем тога комунистичка се је акција код нас показала такође крајње неморална и нескрупулозна. Циљ ове акције није био лечење нашега народа од трулежи која се у њему појавила, циљ је те акције био економско и политичко поробљавање српскога народа од стране несрпских поглавито јеврејских елемената.

То се све лепо види и из „Саслушања др Аврама Левија”. Др Леви је свестан, интелигентан, добро обавештен Јеврејин из Земуна. У прилог нашем горњем тврђењу о правом карактеру комунистичке акције у нас ми ћемо навести нека места из поменутог „Саслушања”.

Др Леви тачно оцењује политичке прилике код нас: „Укратко можемо да кажемо овако: југословенска буржоазија, а српска напосе, биле су политички и морално потпуно недорасле да се одупру налету једног снажног масовног покрета, како сам замишљао да је требало да буде наш комунистички”. Ова буржоазија била је „бедна, племенски посвађена, класно несвесна и корумпирана”. „У Југославији су све странке, сем једне једине, постављале у свој програм паролe либералне демократије, па су се у томе такмичиле са опозицијом они на власти. У томе није било запреке да са њима сарађујемо и да их чак употребимо колико је то било могућно. Демократија, онако дегенерисана како се код нас интерпретирала била је једна степеница ближе нашем циљу”. „Имали смо заједничког непријатеља: десничаре. Ту нам је демократија била главни савезник. Она је „фашисте” сматрала конкретнијом опасношћу по свој опстанак од комуниста, јер није озбиљно веровала у могућност социјалне револуције, док су јој примери десничарских успеха у суседним државама задали много бриге.”

О циљу борбе вели др Леви: „Ми Јевреји боримо се као комунисти за победу интернационале. По нашој замисли та интернационала је идеал владавине за све народе, а тиме и за Србе. Према томе погинути за такав идеал значи учинити за свој народ корисну инвестицију.”

Та „корисна инвестиција” је у томе што би у тој интернационали Јевреји водили главну реч, али не због тога што су Јевреји, вели др Леви, већ „као најспособнији и највише одани марксистичкој идеји. Разуме се да би и другима који би имали исте квалитете омогућили да дођу до пуног изражаја. Нисмо, међутим, ми криви што међу Јеврејима има највећи проценат марксиста, а према томе и у будућој интернационали морао би да се осети наш број. Коначно, марксизам смо и створили ми Јевреји, и на то смо поносни.” Наш је народ већ имао прилике

WWW.UNILIB.RS

У да „осети њихов број” и да увиди шта би све то имало за њега да значи.

У својој акцији они немају никаквих скрупула ни морала. Да би дошли до свога „пуног издражаја” они се служе оваквим средствима: „Зато се ми, вели др Леви, и у теорији и у пракси обарамо и на грађанску државу као материјалну појаву и на све њене духовне ослободитеље: веру, национализам, породицу, морал. Јер, успемо ли да одузмемо буржоаској држави душу, тело ће се скрхати само од себе, под најмањим ударцем са стране. Да би се постигао тај циљ, ми не презамо од средстава . . . међутим, ако је та такозвана полна слобода средство да се та омладина привуче у комунистичке редове, да дохвати пушку и да постане борац, онда нам то више није индиферентно. И ми се лађамо тога средства.”

Али док Јевреји шире разврат, разарају духовно и морално српски народ, дотле они чувају свој брак, породицу, веру и нацију: „Мој брак је апсолутно сачуван”, вели др Леви. „Наша јеврејска вера је чврста веза, додаје он, између синова Израиља читавога света.” И тако једна чврста морално, верски и расно заснована нација бори се и разара националну свест код других народа како би остварила интернационалу у којој би та јеврејска нација дошла до пуног изражаја, јер је „јеврејство као такво носилац комунизма”.

Иако су они успели да заведу још незреле дечаке и да их уврстају у редове бораца за своје мрачне циљеве, ипак огромне народне масе на селу и у граду прозреле су њихову „ослободилачку акцију” и онемогућиле им њихову безумну револуцију под окупацијом. Разлог за тај њихов неуспех јасно је уочио др Леви: „Али политикани су ускоро почели да показују праву боју, агитујући међу својим људима чистим комунизмом, извргавајући националне паролe потсмеху и ругајући се вери. Разуме се да је за сељаке то било довољно, па да према нама потпуно охладе и да нас почну посматрати са неповерењем. Затим појава жена у нашим одредима није на сељаке утицала повољно изазивајући потсмех и критику. Наше другарице својом распојасаношћу и кривим тумачењем слободне љубави, то су још потенцирале. Пљачкање и насиља неких недисциплинованих наших одреда у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

појединим селима проузроковали су додуше робијаши и новопечени комунисти, али је све ипак пало на наша леђа.”

На тај начин су комунисти изгубили сарадњу сељака. „Тиме је пропала и њихова „тактичка замисао”: „тактички зато, вели др Леви, што би нам једино сељак могао омогућити ефикасну помоћ у сваком погледу, па и зимовање, и само преко села могла се спровести тотална блокада вароши и привредна саботажа земље што би довело до неминовне револуције.” Вара се др Леви да би то довело до „неминовне револуције”: то би довело до потпуног уништења српског народа. Ми имамо да благодаримо тој проицијивости српскога сељака која му је омогућила да у своме тобожњем ослободиоцу открије свога најопаснијег непријатеља, подмуклог, прикривеног, који се појављује у виду борца за „слободу српског народа”, али не и за „крст часни” већ за нечасну петокраку звезду. И то је отворило очи српскоме сељаку. Тако је српски сељак спасао себе и српски народ од неминовне пропасти.

Дакле комунистичка акција у нас није имала за задатак да ишчупа зло које се у народу укоренило, већ је њен циљ био да једно зло замени још већим злом. Њен прави циљ је поробљавање економско и политички и делимично уништавање српског народа, његово обезглављење. Онда би могли да дођу до „пуног изражаја” поглавито несрпски, јеврејски елементи. Она се показала нескрупулосном, неморалном, злочиначком.

Лек против једног и другог зла лежи у обнови светосавског духа светосавског идеализма.* Али и то није довољно: против једног масовног, организованог покрета и српски се народ мора организовати. Он не сме да остане и даље несвестан, необавештен, разбијен, већ се мора пробудити, ујединити и сврстати у редове непобедних борац за свој живот и своје најдраже идеале, идеале који су кроз столећа прожимали душу српских поколења и били им спасоносне идеје водиље на тешком путу који им је претстојао.

Др Радиша Митровић

*) Видети о томе наш чланак „Светосавска школа“, Просветни гласник, новембар 1942.

СТЕРИЈИН ВЕЛИКИ ПОТЕЗ

Стари грчки комедиографи поставили су главне фигуре и мотиве класичне карактерне комедије такорећи једаред за свагда. Комично позориште махом свих западних народа инспирисало се тим славним обрасцима, понављало и обнављало их је, кроз столећа, неуморно и успешно, готово све до најновијег доба. Одиста је дивљења достојна она огромна идејна линија која, преко Плаута, спаја модерну комедију са, до незнатних фрагмената, изгубљеним комадима старогрчких комичних аутора — чије замисли и карактерни типови васкрсавају и надживљују упорно у неокончаним новим верзијама, обрадама које баш и сачињавају целу ту линију. Молијер је крај разних других типова античке комедије, оживео — у једноме од својих најчувенијих комада — и фигуру тврдице; исто тако — и то свакако већ под непосредним потстреком *Avare*-а — и наш Стерија, у свом *Кир-Јањи*. И француски и српски писац надовезује на тај начин јасно на славног и данас готово већ легендарног Менадра.

Тај однос, та неопозвана зависност модерних комедиографа од античких несумњиво најсјајније потврђује и осветљује величину и славу ових последњих, али баца истовремено и једну у извесном погледу мање угсдну светлост на оне прве; наиме, на њихову оригиналност и присни стваралачки елан. Јер ако је, са једне стране, збиља велика ствар што су античке фигуре хвалисавог војника, тврдице, мизантропа, паразита, улизице и др., једном постављене, остале кроз више него две хиљаде година живе и актуелне, „класичне“, и „вечите“, са друге стране не може а да нас некако неугодно не изненади чињеница да је за цело то време репертоар карактерне комедије био ограничен готово искључиво на њих, да су се, кроз толике векове, толики писци кротко задовољавали обрађивањем увек истих старих предмета.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Геније једног Молијера умео је свакако да да тим пред-метима неодољивог новог замаха и блеска; па ипак, још и тако, још и под гиздавим алонж-перикама и чипкастим костимима Луја XIV, ти разни Харпагони, Оргони, Селимене и Филаменте делују некако апстрактно, штуро и монотону. Више само као нека оличења извесних карактерних особина, слабости, мана, настраности или порока, него живе личности, индивидуалитети једне конкретне друштвене средине и одређеног историског момента.

Велики комедиограф као да је у дубини своје свести то знао, осећао; — и у једном најсрећнијем тренутку свога стваралачког надахнућа, он је успео да разбије монотону чар наслеђених античких схема и да у живој реалности пронађе себи једног сасвим новог и сасвим свог јунака. Једну фигуру која је била творевина и мукла невоља и отров његовога доба, али коју је тек он уочио у целој њеној кобној суштини и изнео после, смело, на видело позорнице под именом *Тартифа*, снабденуши је оном истом монументалном величином и универзалном значајношћу којима су све до тада били озарени само они вечни класични типови античке комедије.

Највећа је слава нашег Стерије — као и целе српске позоришне литературе уопште — што је он, и иначе, од почетка већ, разборит следбеник Молијеров, умео да следи и том највишем стваралачком узлету свога мајстора. И он, Стерија, написао је, већ у свом зрелом добу, једну комедију која је жарком новошћу, оригиналношћу свога предмета и смело борбеношћу своје племените тенденције високо надмашила све његове претходне комаде. То наравно није био неки нови, српски *Тартиф* — што, после Молијеровог, у ствари, не би више било ништа ново и оригинално, нити би и иначе, усред XIX века, могло да има исту идејну вредност као у доба Луја XIV — али нешто суштаствено сродно, аналогно чувеној француској комедији. Молијер је жигосао верско лицемерство, корупцију побожности, подлост и покварењаштво под маском биготије; Стерија је ставио пред стуб срамоте грађанско лицемерство, лажни патриотизам, срамни пирдиничне себичности, грамжљивости и кукавичлука под маском родољубља — дакле најкобнију корупцију, најотровније „тартифство” модерног доба.

Родољупци су један пламтећи протест и љута сатира противу тог зла које је баш у једном великом моменту наше националне историје и у тесној вези са овим узео био нарочитог маха. Мађарска буна г. 1848. изазвала је и у широким слојевима српског народа једну страсну родољубиву егзалтацију која је међутим често бацала ружне рефлексе и тамне сенке. Необуздани елементи, ниски профитери и мародери тог покрета умешали су се међу благородне борце, ширећи неред и деморализацију компромитујући својим поступцима нашу националну ствар.

Стерија, један од ретких који је усред оне опште захукталости и распаљености умео да види јасно и да разликује истинити патриотизам од лажнога, без оклевања је заузео према тим појавама најодлучнији став — коме је онда ускоро дао и борбеног песничког израза у својим *Родољупцима*. Ови представљају дакле, у извесном погледу, један *пригодан* и директно *полемичан* комад; комад инспирисан једним најинтензивнијим доживљајем песника: његовим болним човечанским и грађанским револтом противу једне опасне, кобне рушилачке струје. Ти моменти условили су цео онај специјални тон Стеријине комедије којим се ова тако дубоко разликује одмах на пр. и од самог *Тартифа*. Молијерово дело је, по свом уметничком облику, стилу и факури, — и крај свог новог, несумњиво бунтовног и полемичког предмета — строго *класично*. Конструкција, сценска техника, она сјајна, богата и праскаво-духовита дикција, онај кристално чисти и милозвучни стих и најзад и изнад свега: они тако једно, рељефно израђени и монументално постављени карактери, у првом реду, разуме се, фигура самога јунака, у којој је песник дао једну од својих најзналачкијих и најобјективнијих психолошких студија — све је то најкласичнији Молијер и најсуштаственији *grand siècle*.

У *Родољупцима*, на против, нема ничега од те класике и објективности, од тог прекаљеног, смиреног и зналачког уметништва. У њима влада афект и борбени елан, дајући комаду, још у вишој мери но што то већ чини Стеријино основно реалистичко гледање и стил, једно изричито некласично, *модерно* обележје. Модерно, у смислу животног осећања, расположења XIX века, прве половине, средине XIX века. Дакле доба романтизма; нашег, српског романтизма.

Историја књижевности као и владајуће опште схватање оштро одвајају Стерију од тог покрета као једног писца сасвим другог, да, супротног духа и смера; као писца који је, неспутан, непомућен жарком и бурном атмосфером новог доба, резолутно продужио линију просветитељског, досетијевског рационализма до преко половине XIX века и остао до свог краја такорећи имун од сваког романтизма. Та концепција или класификација, у главном свакако тачна, не сме се међутим ипак узимати онако строго дословно како нам је обично предлажу. У духовном животу исто као и у природи нема таквих оштрих пресека, таквих чистих и безостатних расподела нити савршене, коначне изолације. Разни, мање или више јасни прелази, преливи или и само рефлекси везују, спајају и мешају некако међусобом још и најрадикалније супротности. Тако и сам Стерија у ствари, и крај свог присног и начелног антиромантичарског става, није остао нетакнут, незахваћен великим романтично-националистичким таласом. Његове историјске драме и Даворје доказују то већ сасвим јасно својом тематиком као и интонацијом.

На један посреднији али не мање видан начин обелолањује се то међутим баш и у његовим *Родољупцима*; писац у њима свакако изобличује романтично-националистичку захукталост или, још тачније речено: отровну дегенерацију и подлу злоупотребу тога заноса; али начин на који он то чини у ствари је романтичарски. Романтичарски, пре свега, његов сасвим лични и субјективни став према целом питању — једном кардиналном питању савести за њега —, романтичарска та вехеменција, та такорећи аристофанска жестина његове полемике, његовог сарказма и персифлаже, а исто тако, и са тиме у вези, и оно потенцирање првобитно реалистички замишљених карактера до карикатуре и гротеске. Супротно чисто скулптурално изведеном лику једнога Тартифа, фигуре *Родољубаца* третиране су махом сликарски, колористички, набацане хитрим потезима кичице у широким и шареним мрљама које немирно, ћудљиво трепере, титрају кроз целу комедију. *) Романтичарско је најзад и повезивање, прожимање комичне радње великим временским догађајима —

*) Карактеристична су ту некако већ и презимена као *Жутилов* и *Зеленић* или *Лепшић*.

као што су на пр. битке код Алибунара, Томашевца и Сентомаша, постављање Стевана Шупљикца за Српског војводу и његова напрасна смрт, пад Пеште итд. — услед чега комад добија један дубоки и свечани историјски фонд и постаје у извесном смислу „историјски”.

Таквим својим елементима, особинама и односима, *Родољупци* видно засецају у романтизам, наине у романтичну сатиру или гротеску, у аристофанску комедију, па и — као што смо већ назначили — у историјски комад, а отступају у истој мери од чистог типа класичне комедије и од Молијерове линије. Па ипак они, начелно и са својим најприснијим смислом и смером, остају неопозвано у тој линији, и то нарочито баш у линији Тартифа. Два велика, пресудна момента заједничка су у Стеријиној као и Молијеровој комедији: њихова племенита етичко-борбена тенденција и њихова опште-човечанска, универзална значајност. Главни, врховни циљ и једне и друге је демаскирање, жигосање и сузбијање једног великог зла које је претстављало и претставља једну тешку опасност по друштво, по цео народ. И српски и француски песник показује се ту превасходно као социјални и културни борци који са позорнице, кроз комедију и шалу спроводе своју веома озбиљну и смелу акцију.

Са обзиром на историјске прилике и околности, у којима су обојица решили свој задатак, мора се нагласити да су већа смелост и ризик били на Стеријиној страни. Молијер је свакако јако озлоједио званичне црковне кругове као и широке масе строго католичког грађанства који су у Тартифу видели један испад, један памфлет противу вере и побожности уопште, као таквих; али поред тих несумњиво непомирљивих противника, он је наишао одмах већ и на једну врло угледну и утицајну публику, наине на све тадашње слободније, критичније духове, литерате и филозофе — која му је свесрдно, одушевљено пљескала. Сем тога је песник и у самим позитивно-религиозним круговима стекао бројних, било отворених пријатеља, било мање или више прећутних приврженика; мислимо ту на Јансенисте али нарочито на присталице и претставнике Галиканске цркве, на чијем је челу стајао сам краљ — и иначе већ милостиви заштитник Молијеров. Сви ти најодлучнији противници римске хегемоније а поборници једног аутономног, националног католицизма поздравили су *Тар-*

тифа као један мајсторски изведен ударац противу и њима толико мрске језуитске биготерије. И Молијер је услед тога нашао у њима доброг ослонаца и ефикасне заштите противу срџбе и повике реакционара.

Сасвим другачија, неупоредљиво неповољнија била је Стеријина ситуација. У оно бурно доба, његова комедија није сусрела симпатије — или барем само и разумевање — чак ни једне интеллигентне мањине. Она се учинила свима, целом побуњеном српству такорећи, као једна опора дезавуација њиховог заноса и њихове борбе, као један дрзак памфлет противу њихових најсветијих осећања. Несрећа је била у томе што људи у свом борбеном жару нису препознали били оне разне Жутилове, Смрдиће и Лепршиће који су бајаги сложено са њима бранили народну ствар, па зато нису хтели, нису просто ни могли да разумеју песника који је безобзирно указао и ударио био на те штеточине. Случај уистину и није био толико прост и једноставан: ти надприродољубци били су се савршено мимикризирани и величанствено драпирани светом народном тробојницом, и када је онда Стерија распалио по њима, наравно да је и многим искреним, поштеним патриотама изгледало као да он цепа српску тробојницу. Једно свирепо, убилачко — јер неодољиво комично — цепање значила је и она високопарна фразеологија његових јунака која је уствари била озбиљна и искрена политичка фразеологија целе оне епохе и чијим су се карикирањем и стављањем у недостојна уста, услед тога, и многи честити национални борци осетили погођени.

Стерија, дубок психолог и присан познавалац своје средине, био је од почетка начисто са тиме да ће његова комедија неминуовно изазвати такав одјек, такве неспоразуме и заплете; па ипак, он је без оклевања и зазирања извео свој смели потез, због којег је после имао готово исто онако да се носи са целом српском јавношћу као и онај његов Гавриловић са Лепршићима и Смрдићима.

У фигури и случају тога Гавриловића, песник је фрапантно изложио целу горку, преболну историју свога политичког и друштвеног односа, али, крај тога, изнад тога — што је још много важније — уједно и свој најличнији начелни став према великом питању наше националне борбе и будућности. Он је тако, поред полемике и сатире — дакле, *негације* — дао одмах и *афирмацију*,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

жарку и свечану афирмацију оне истине оне правичности и човечности које треба да потисну и замене заблуду, неваљалство и нечовечност. Тако је у *Родољупцима* жустрој карикатури онога што мора да нестане, ефектно, пропагандистички, проповеднички, противустављен већ и онај светли идеал што има тек да се оствари, да се извојује.

Тога нема у *Тартифу*; нема у њему Гавриловића који, иако формално подлеже својим opakим противницима, у ствари, у једном дубљем смислу и односу, односи ипак једну много већу победу, него оне симпатично-префригане даме и кавалери што у Молијеровој комедији на крају успевају да разголите и згазе подмуклог лицемера. *Тартиф* остаје строго у оквиру једне класично-објективне психолошке студије и велике карактерне комедије — која, наравно, већ и као таква има своју огромну борбено-просветитељску вредност, док у *Родољупцима* имамо, као срж целог комада директну полемику подупрту једним најпозитивнијим програмом.

У погледу универзалности, опште-човечанске важности, могло би у првом маху да се учини као да Стеријино дело далеко заостаје иза Молијеровог. Код овог су уопште и увек сва лица стилизована, сведена на неке генералне типове и тиме некако одвојена од конкретне, непосредне стварности, издигнута из свог локалног оквира и постављена већ а priori у једну вишу, општечовечанску сферу. Сама фигура *Тартифа* после збиља нема ничег специфично француског; она оличава један порок који је мање-више равномерно распрострањен по целом свету и услед тога не претставља нигде и никад неку нарочиту националну црту. Молијер је то и јасно нагласио баш оном готово до апстрактнога дотераном типизацијом свога јунака коме у ствари недостаје не само неко одређеније национално или расно, већ и свако интимније индивидуално обележје. Он је оличење, величанствено, демонско оличење лицемерства — и ништа друго.

У *Родољупцима* напротив, имамо најживљу конкретност: жарку историјску атмосферу, сочну локалну боју и до сржи индивидуалне карактере. Ти Лепршићи, Жугилови, Шербулићи, те Зеленићке, Нанчике и Милчике, све су то прави правцати Срби и Српкиње из г. 1848. Сви они носе костим и говоре језиком свога доба и родног краја, и то још свако од њих на један и лично

јасно диференциран начин. Стерија изјављује у предговору своје комедије да он ову није измислио, „него све што се у њој находи, пак и саме изразе и речи, покупио, које из живота, које из новина —” и да ће се „читатељи из гдекојих општина зачудити, кад своје Смрдиће, Шербулиће, Жутилове итд. у свој истоветности нађу.” Читатељи се нису само зачудили, већ, делом, и озбиљно разлутили: „истоветност” била је и сувише тачна, ударац и сувише директан.

Читаоци и гледаоци комада међутим као да су превидели или барем нису узели к срцу оно што писац тако речито и усрдно изводи даље, одмах ту, у продужетку истог свог предговора: „Докле се год будемо само хвалили, слабости и погрешке прикривали . . . донде ћемо храмати и ни за длаку нећемо бити бољи; јер простаци и млади људи, који се тако запајају, и не мисле да може бити и погрешака у нас, пак све, што им се предлаже, за чисту истину и добродетељ сматрају. Бацимо поглед на најпознију повесницу нашу. Што је било луђе, претераније, не-смисленије, то је имало више уважатеља, а глас умерености сматрао се као ненародност, као противност и издајство; јер је сваки човек склоњен на чрезвичајности, па кад не зна да може бити несреће, трчи као слеп за тим, и срди се на сваку паметну реч. Отуд није чудо што неваљали и покварени, а таквих има свуда, под видом родољубија сваку прилику за своју себичност употребљавају, и најбезумније савете дају, не марећи, хоће ли се тиме својој општини, или своме народу каква штета нанети.”

Па ипак је у тим реченицама — које су се усто још и у току наше даље историје, па све до најновијег доба, показале одиста као пророчанске — сажето изложен цео начелни став Стеријин, а нарочито: цео дубљи смисао и смер његових *Родољубаца*. Није он ту нишанио само на те наше ситне провинцијалне дрекавце и прљавке једног извесног историјског момента, већ, преко њих, кроз њих, уједно — управо, првенствено — и на једно много крупније и општије зло чији су они били само случајни српски експоненти и претставници; на онај мутни талас политичке нетрпељивости, мржње и фанатизма који, баш нарочито кривицом таквих људи, неокончано куља кроз историју човечанства, захватајући народе, с времена на време, са неком особитом жестином и изазивајући на тај начин кобне кризе и катастрофе.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Родољупци су у ствари један усплахирен знак узбуне противу те опште опасности и жарки апел упућен, преко Срба и српског случаја, целом свету. Осетићемо то сасвим јасно, ако мало дубље посматрамо поједина лица и цео тон комедије. Ма колико да су они локално обојени и индивидуално одређени, кроз њихова мишљења, разговоре и понашање оштро прозирава нешто типично, нешто универзално. Онај упола помаћарени Србин Жутилов је, изнад тог свог националног обележја и односа, уједно и класични тип политичког опортунисте, врдаламе и бесрамног корупционаша уопште, без обзира на епоху и географску ширину. Слично и они цинични и кукавични профитери родољубља, Смрдић и Шербулић, претстављају само српске варијанте једне широм глобуса распрострањене врсте. Још је можда типичнија, универзалнија г-ђа Зеленићка, та национално распаљена, ратоборна, често просто крвожедна дама која неизоставно, фатално искрсава свугде у моментима политичке запетости да би и она потпиривала ватру. Исто тако најзад и „млади стиходеља“ Шандор Лепршић, у коме је Стерија стварно поставио класичну карикатуру песника-демагога, букача.

Песник уопште, као такав, наиме, његова сујета, његова дохолост и мегаломанија унесени су већ одавно и са трајним ефектом у комедију. Предњачио је и ту још стари Аристофан који на пр. у *Жабама* није презао да прикаже сатирички чак и једног Есхила и Еврипида, у оној њиховој чувеној распри око драматичарског првенства (призор који је после толико столећа још тако живо одјекнуо у оној гротеској свађи Трисотена и Вадиуса у Молијеровим *Ученим женама*).

Ни један комедиограф међутим, све до Стерије, није дирнуо у политичког песника, у песника политиканта који, као комична фигура, — показало се то баш у том Лепршићу — може ипак да буде исто толико занимљив и маркантан колико и тврдица, паразит или хвалисави војник. Није пука случајност што се то тек тако касно осведочило. Критика и иронија презале су дуго да се дотакну онога који је, са мање или више права, важио као тумач народног осећања и који је као такав стајао некако под заштитом масе, званичних фактора или барем неке партије. Стерија је први прешао одлучно преко те неприкосновености да

би у свом Лепршићу створио једну од најзанимљивијих карактерних фигура комичног позоришта, без обзира на околност да је он у оном бурном историјском тренутку та фигура могла да изазове и незадовољство. То се стварно и десило. Јер ако су већ она остала лица исто као и цела тенденција *Родољубаца* уопште вређали осећања многих наших националиста, колико је више морала то да чини фигура Лепршића која је истим тим националистима могла да изгледа као један дрски памфлет или као једна наказна карикатура којег од оних наших искрено родољубивих и слободњачких песника што су у то доба соколили и заносили наш народ.

Наравно да су те осетљивости биле у ствари савршено неправдане и безразложне; али оне су постојале; и оне су искрсле и узеле маха са највећом жестином. Стерија је издржао ту буру са стоичарском мирноћом човека непоколебљиво убеђена у своју истину и неопозвано предана своме задатку. Њему се радило ту о једном великом потезу, о једном најузвишенијем човечанском протесту, пред којим није било места за оклевање и ситне обзире. Зато он и није водио бригу о томе какав ће утисак његов комад учинити на његове земљаке и како ће једна преосетљива и кратковида публика тумачити фигуре Лепршића, Зеленићке и Жутилова — које, уистини, претстављају нешто бескрајно крупније и озбиљније, него једну сатиру на „родољупце”.

Умети у индивидуалноме, у специјалном случају уочити и, после, приказати оно што је опште и начелно — то је ствар великог писца, великог уметника. Стерија ју је у *Родољупцима* спровео, постигао у највишој мери; у томе је баш и главна чисто књижевна врлина комада. Али ову још надмашује племенита хумана тенденција пишчева као и она јединствена храброст, смелост, са којом је он ту своју тенденцију истакао.

Родољупци су несумњиво једно од најхрабријих наших књижевних дела; једно дело које чини част српској литератури и српском духу уопште и може да послужи и у иностранству — не само као једно врло позитивно сведочанство о присном етичком и културном хотењу нашег народа, већ и као један непосредан и најефикаснији потстрек и путоказ за свакога ка вишој, чистијој човечности.

Тодор Манојловић

ОСНОВНИ ЗАКони ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ

Стваралачки духови изводе дела фантазије тј. дела која су лишена објективног и реалног програма захваљујући визионарству и надахнућу. Међутим, инспирација јесте тек један део уметничког стварања — зато, ради постизања зрелог и пуног облика, уметност захтева и темељно познавање материје и њене могућности, савлађивање заната и његових техничких поступака, установљивање програма, утврђивање основних услова декоративних елемената и, напослетку, избегавање непотребних компликација. Разумети ове законе значи не само следити с вољом и одушевљењем принципе и методе рада и стварања, већ и применити утврђене системе и обрађене доктрине које су производ школе живота, тј. искуства. Тек, дакле, у синтези интуитивног осећања, апстрактног визионарства и импресионистичког узбуђивања с једне, и техничког осећања с друге стране, рађа се оно битно и суштаствено у уметности, тј. „уметност изнад дијаграма” како је то рекао Бранко Лазаревић.

Трајност уметничких облика биће утолико већа, уколико даровитост и духовне особине ствараоца буду боље поткрепљене техничким искуствима и умешношћу прецизне и сигурне руке при употреби алата. Природу материје и њене ограничене могућности треба осетити тако да се с минималним напором постигне максимална снага њеног израза. Технички дух остварењем програма и одређивањем релативног значења разних елемената попуњава складност материје и уметничке инвенције, и њега сликар при компоновању, вајар при моделовању, архитекта при грађењу, декоратер при украшавању, не може мимоићи. Модерна декоративна уметност у много чему отступа од старих формула, што опет не значи да њени производи не манифестују у пуној мери

оне праисконске атрибуте који тако предано служе користи, удобности и задовољству човечијег духа и тела, доказујући да уметност била ког жанра не може мимоићи дух и смисао технике.

Радови многих модерних сликара, иако добро компоновани и замишљени, остају често недовршени, штури, јер се запоставља хемија боја, препарирање платна, правилна употреба уља, лака — а то све код слике проузрокује тамњење и стварање пукотина. Други радови, опет, буду успелији, и са техничким знањем извођени — али су остали празни духом.

Колико пута наилазимо на свећњаке, канделабре, посуђе и друге металне предмете, који својим изгледом и конструкцијом потсећају на ковано гвожђе, а у суштини су само ливени. Многи вајари чине велики грех употребљавајући вештачки камен, можда ради лакшег и јефтинијег рада, као материју достојну да изрази пластичне вредности скулптуре. Није реткост да се многе фасаде наших јавних и приватних зграда, те вртова и градских тргова, ките вазонима, балустрадама, рељефима и скулптурама, ливеним из тога бедног вештачког камена — док наша земља обилује каменом, мермером и гранитом. Тој материји нема места у скулптури, јер не може заменити хомогеност, отпорност и племенитост камена; несолидност и јефтиноћа њене фактуре убедљиво потцењује сваки, па и најмањи потхват вајарски.

Исто тако и бронза, код многих истакнутих вајара, не осећа се често у свом елементу. Иако су главне компоненте стила Мештровићеве пластике: снажна динамика и управо готска експресивност — његове фигуре су скоро увек архитектонски конструисане, и у форми синтетизоване; његова уметност је клесачка, резбарска, којој не одговара ливена супстанција бронзе већ хомогеност камена и изразитост дрвета. Мермер, у фигуралним композицијама Томе Росандића, манифестује склад уметничке маште и материје. Његова пластика, по својој форми и експресивности, делује питомије, истинитије. У вајарству Роден је један од најзначајнијих моделара у чијем се темпераменту огледа атмосфера узбурканог мора и сензуалност младалачке страсти. Бронза у највећој мери испољава лепоту моделарства као и интимне сензације Роденове душе, па зато Роден ретко отступа од бронзе, јер она даје узвишени, управо свети облик његовој уметничкој замисли. Свака материја условљава дефинитиван облик

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и карактер уметничког дела. Упрошћеност форме и покрета у египатској скулптури или архитектури природна је последица тврдог и отпорног гранита који не дозвољава и онемогућава компликованију модулацију. Грци који су имали мермера у изобиљу, примењивали су га у грађевинарству, пластици и, захваљујући свом уметничком инстинкту као и културном схватању свог доба, клесали су у мање отпорном мермеру савршеније облике, најкласичније покрете и пропорције. Бронзане статуете код старих Јелина, својом фактуром, не потсећају никад на клесани мермер или гранит — оне су израз тренутних сензација и емоција уметникове душе и његовог надахнућа. Бронза ће уметнику послужити да манифестује потсвесну еманацију свог стваралаштва, док камен испољава свесно, разумно реализовање његове пластичне замисли.

Модерно столарство, у својим производима, примењује махом фурнир који, као техника и врста декора, спада у област маркетерије. Маркетерија је мозаик, чија је површина сложена из једне или више врста дрвета и коју, по одређеном плану, аплицирамо на арматуру намештаја, да би постигли техничко и декоративно дело своје врсте. Фурнир, који обилује декоративним слојевима племенитог дрвета и чија се фактура састоји у богатству нијанса и дубини тона, лепи се такође за конструктивни масив покућства, сачињавајући са истим органску целину. У нашој земљи производи се у великој мери покућство код кога прекомерна и непотребна употреба фурнира убија сваки архитектонски и конструктивни значај намештаја. Превлачити уздужне облике масива фурниром, чија влакна показују попречне правце, значи не следити логику конструктивности. Ако код намештаја фурнир не респектује вертикалне и хоризонталне правце конструктивних линија, тиме се афирмира недовољно познавање елементарних закона технике који условљавају лепоту и величину столарског заната.

Тканина и наше народно везиво које је у своје време било на значајној висини данас претежно употребљава потку, бојадисану анилинским бојама или металним оксидима, запостављајући боје биљног царства које једино могу дати тканини пуну вредност, органску повезаност и колористичку профињеност. Оксиди метала су само онда у свом елементу кад се на високој температури органски једине са земљом, стаклом или којом

другом сличном материјом. Није редак случај видети геометриске шаре наших народних мотива, примењене на фајанс, дрво, папир па чак и на метал. Тканину сачињава потка и основа, и та два елемента су њени конструктивни чиниоци, који условљавају дефинитиван облик сваког декора, намењеног да краси површину тканине. Разумљиво је само по себи, да укрштањем потке и основе добивамо четвртаста поља, тј. геометриске слике, које ће декоративним сижеима веза наметнути мање или више компликован геометриски облик. Излишно је зато преносити ту битну карактеристику тканине на друге материје које по својој природи траже посебну стилизацију.

Нажалост, то изопачавање и отступање од техничког духа узима све већег маха у културном животу наше земље. Зато томе злу и тој кобној навици треба стати на пут, а то ћемо постићи ако се свесрдно будемо држали оне истине која убедљиво тврди да уметност, било које врсте, не може мимоићи дух и смисао технике. Уметност не може опстати без технике као и техника без уметности.

Човек је саставни део природе. Излишно је зато, како у духовном тако и у материјалном погледу, бити изнад или противу природе. Она нам даје све елементе које употребљавамо, примењујемо, уређујемо, трансформирамо. Природа одређује наше потребе и намеће услове живота. Чуло вида с особитим узбуђењем мотри мајестат високе планине, усхићује се раскошном диспозицијом графичких линија и колористичких мрља лептира, одушевљава се гордој виткости јаблана. Ушни живац радосно прати мелодичан звук птичијег гласа, са задовољством ослушкује динамичност музике узбурканих морских таласа или хујање побеснеле олује. Наша су чула, дакле, очарана савршенствима божијег стваралаштва, и њихови пипци нису никада довољно засићени пријемима раскошних емоција, креација и феномена мајке природе. И људска уметност треба да је у складу са свемиром — и она треба да тежи за тим да у нашим осећањима изазове пријатне сензације, угодне потресе и нежне дрхтаје, откривајући нам неизмерно богатство колористичког спектра, бескрај звукова и тонова као и разноликост облика и прелива.

Огромно обиље природних појава, тј. земље и неба, материје и духа, носи у себи законе структуре и равнотеже из којих се

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

рађају бујни облици, јасни и приступачни нашим чулима и чувствима. Човек, животиња, дрво, брдо, стена имају онај облик који одговара стабилитету њихових тела. Ако се кретању руку супротстави кретање ногу постигнуће се равнотежа човековог хода. Између кљуна и врата који секу ваздух, те репа који служи као крма, и крила која сачињавају тачке ослонца, васпоставља се равнотежа птичјег лета. Пирамидални облик брда коначан је ради свог стабилитета. Дрво са својим богатим огранцима одолева ветру, јер зракаста диспозиција корења обезбеђује његов стабилитет. Да би смо боље разумели стабилитет и чврсту констелацију неорганских тела као и исправну и сложену функцију животињских и биљних организама, нужно нам се намеће потреба упознавања закона структуре.

Камени и кречни талози имају своју природну ступњевитост. Структура наших костију омогућава дејство мишића, циркулацију крви и рад свих органа и чула. Дрвена влакна стабла, огранака, стабљика па све до жилица у листовима, сачињавају фину и сложену арматуру дрвета. Гигантска снага физичког и метафизичког, материје и духа, изаткана је на тим конструктивним влакнима и на њима почива брутална, несавитљива и вечна, отпорност и истрајност створеног дела, постигнутог облика. У свим гранама људског стваралаштва не смемо отступати од структуре, јер би то значило непоштовати законе технике, тј. механичке принципе који условљавају облике свих креација човека и који сачињавају базе уметности у природи — што, другим речима, значи не разумевати неприкосновеност закона равнотеже и структуре из којих, логично, произлазе такође закони симетрије и пропорције.

Скоро све животиње и сво растиње, ради равнотеже с једне и с друге стране своје осовине, имају симетрију облика. Лишће је скоро увек симетрично, док сложени склоп огранака на дрвету не даје увек идеалну слику симетричног тела. То долази отуда што топлота сунчевих зракова не загрејава равномерно и са истом снагом многе огранке — дакле, услед атмосферских промена земљиног кретања, те географских и теренских диспозиција наступа неправилна формација гране. Док се код дрвета, које је изложено својим огранцима светлу, исти развијају у дужинском правцу, јер им енергија сунчевих зракова пружа услове акције,

тј. растења, дотле се огранци у сенци морају задовољити акумулацијом енергије из земље и услед тога стичу здепаст облик. Грана је, дакле, краћа али дебља. У том супротстављању светла и сенке, дужинске и ширинске димензије око осовине дрвета, остварује се аритмија симетрије или ритам маса, који не ремети равнотежу — а још мање хармонични, природом условљени, склоп његове архитектуре. Симетрију у томе случају замењује ритам маса који васпоставља равнотежу дрвета. Архитектонске идеје и архитектонски планови немају увек идеалне теренске услове, па ипак добар неимар може да оствари успешно дело, захваљујући сазнању да активном извођењу дела претходи интелигентно разумевање ствари. Будућност и квалитет рада наших младих прегалаца зависи првенствено од васпитаности укуса, затим од образованости духа, који убрзава зрелост часне еманципације. Тај добронамерни прогрес преображава вулгарно човечанство у царство илузија које се граничи с мудрошћу и у наду која достиже степен одушевљења. Љубав која се јавља у човеку за извођење пројектованог дела најснажнији је мотор и најпотпунији израз његове снаге. У њој се рађа оваплоћење идеје чија лепота и живот ниче, изнутра, да би заблистала споља.

Тело човека, животиње или какве сложене неорганске творевине, састављено је од неједнаких елемената чија је димензија различита. Однос облика појединих делова регулисан је законом пропорције. Код човека пропорција руке, шаке, па све до последњих зглавака прстију, нагло се умањује — то је израз функције костију које, у заједници с мишићима, врше покрете руке, ротацију шаке и прецизна кретања прстију. У преносном смислу неједнакост пропорције одговарала би валерској разлици светла и сенке или колористичком контрасту топлих и хладних тонова. Утврђивање и примењивање лепих пропорција на ком било човековом делу значи постизање идеалног распореда и хармоничног акорда оних разних елемената који сачињавају извесну целину. На природним појавама и њеним законима оснива се разложност и лепота нашег изналажења и стварања. Законима равнотеже, стабилитета, симетрије и пропорције оваплоћава се свеопштост уметности и њен величанствени ритам — и таква уметност не носи у себи конфузност, апсурдност и несхватљивост облика.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Без тражења уметничких облика на бази природних закона наступила би декаденција заната. У неоодољивој љубави и страсти према раду и стварању жирот се обнавља више него путем разума и критизирања. Интелигентном резонувању дугујемо многе коректуре наших интуитивних нагона и фантастичних подухвата инспирације.

У примењеној уметности, уствари, не постоје конфликти доктрина колико подвојеност погледа уметника-декоратера и мајстора-техничара на проблеме, задатке и вредности њихових производа. С професионалног становишта у праву су и једни и други кад с гордошћу тврде да заслуга за успешност дела припада једном или другом. Међутим истина је негде у средини, тј. у њиховој сарадњи која условљава квалитативну резултанту или, боље речено, битну и суштаствену вредност уметности. Код извођења пројектоване композиције доброг декоратера рад би био лишен живота и занатских истина без учешћа мануелних мајстора техничара. Исто тако и дело одличних занатлија без доброг идејног нацрта не изазива дубље емоције и узвишеније сентименте у нашем чулном апарату.

Ми преживљавамо раздобље рационалног организовања и реконструисања многих појмова — јер развитак механичког алата мења из основа услове рада. Појава вештачких материја у индустрији детерминише естетику сутрашњице, тј. ону естетику која ће бити плод укуса и разума. У том прегнућу култура нашег духа наметнуће нам рафинираност, она ће дражити и потстицати човека на рад, на изналажење оних предмета који су му драги, интимни, угодни и служе његовој потреби и користи. Зато у свим школама за примењену уметност треба ујединити декоративно компоновање с техничком наставом, како би се искоренила апатичност рада у многим атељеима, чија се пасивност своди на механичке потезе и изазива малодушност и истинску декаденцију иницијативе.

У природи уметност сусрећемо свугде и на сваком кораку. И човек тежи за тим да уметност примени на све, тј. на оне идеје које се идентификују са његовим потребама. Ради реализације дела ми избирамо материју, дајемо полета субјективним способностима и служимо се физионом свога укуса. Ако идеја у свему одговара сврси, ако изведени рад потпуно задовољава потребу, ако томе раду немамо што додати или одузети, ако је материја

добро одабрана и правилно обрађена — онда ће овај савез и збир квалитета омогућити постанак оне уметности која, с пуно озбиљности и убедљивости, карактерише моралне и социјалне особине човека.

Све што служи нашем животу биће сврха нашег рада. Исхрана тражи конструисање амбара, млинова, алата; заштита од хладноће, влаге, сунца и ветра захтева кројење обуће, костима, шешира, гуњева, рукавица; одбрана изискује градњу тврђаве, оружја, убојних слагалишта; скровиште опет колибу, кућу, вилу, палату; ложење тј. грејање се обавља у пећима, штедњацима, каминима; транспортовање опет колима, вагонима, локомотивама, авионима, аутомобилима; осветљењу служе свећњаци, канделабри, лампе, итд. итд. Ми се, дакле, служимо свим тим елементима па желимо да их улепшамо и усавршимо уметношћу, и то како у утилитарном тако и у идеалном смислу. И Немањинка Србија у својим декоративним елементима који су служили свакидашњој употреби почевши од просте одеће, лонаца, кашика па све до велелепних свештеничких одећа, властеоских оклопа, оружја и свечаних одора, доказала је високо развијен смисао за уметничку обраду многих материја. Ове културне тековине, које наилазимо по манастирима, а нешто и по музеима, треба с особитом пажњом и пијететом прегледати и проучити. Оне дају потстрека нашем модерном стваралаштву да с пуно топле жеље покуша васпоставити културну традицију најславнијег српског раздобља.

Зар у архитектонским делима српских утврђених градова и манастира: Смедерева, Голупца, Манасије; у „староставним” манастирима Грачанице, Студенице и Звечана; у римским аренама, топлицама и водоводима; у холандским млиновима; у француским катедралама као и у грчким храмовима, не видимо најузвишеније изразе оне уметности која тако предано служи и стриктно утилитарном животу.

На овој богатој прошлости, узвишеној по резултатима својих моралних и материјалних прегнућа, развијаће се наша садашњост и изградити будућност. Она нам, у исто време, отвара видике, осветљава пут и оспособљава дух и руку за предузимање наших савремених подухвата. Те нове перспективе рада које су поткрепљене делима наших предака омогућиће млађим нарашта-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јима да у изразитијим линијама и на ширим хоризонтима уоче магичност боја, облика и линија.

Мајстори и артизани исто тако као и ученици уметничко-занатских школа и школа за декоративну уметност морају се, уз свестрано техничко образовање професионалаца, упознати и са естетским проблемима уметности. Зато се намеће потреба за оснивањем средњих и виших школа за примењену уметност које би, поделивши улоге, компетенцију и делокруг рада, својим благотворним делањем, осујетиле ширење погрешних и штетних идеја по развитак пластичког и техничког духа. Школа за примењену уметност средњошколског ранга могла би васпитавати и формирати артизана, који ће за време трајања рада у школи стицати основна техничко-занатска знања, који ће упознавати алате и његове могућности као и природу материја. По завршетку студија ови артизани, већ као вешти практичари, продужили би рад у вишој школи за примењену уметност, где би, усавршавајући се у компоновању и пројектовању индивидуалних идејних скица, допунили своје стручно и културно образовање и добили диплому мајстора-специјалисте за одабрану уметничку дисциплину. Школа ће само онда вршити корисну функцију ако се ученик одељења за обраду књиге и плаката, текстила, кованог гвожђа, дрвета, коже, те одељења за декоративно сликарство, вајарство, примењену графику, керамику, архитектуру унутрашњег уређаја итд. оспособи за самосталан рад. У апсолвентима више школе за примењену уметност, као одличним мајсторима, многи уметници пројектанти, инжењери и архитекти имаће савесне и верне сараднике при извођењу њихових идејних планова и композиција. Стечена култура, интелигентно резоновање као и увежбаност руке обезбедиће процват заната — а затим и материјалну егзистенцију артизана. Они ће, сем компоновања и пројектовања, научити да цртају ради извођења свог пројекта, да пунктирају ради преносења вајарских облика, да читају и правилно тумаче своје и туђе идејне нацрте, да праве геометриске и техничке цртеже за орнаментуку и архитектуру унутрашњег уређаја, итд. Виша школа за примењену уметност умеће да развије код својих ученика и култ према минулим класичним облицима, и то не толико ради њиховог дословног подражавања колико због тежње да се постигне већи и потпунији облик модерне уметности.

При компоновању од нарочитог је значаја осећање волумена, простора, тј. конструктивног елемента. Помоћу њега уметници-декоратери упознају и утврђују статику тј. мировање и синематику тј. покрет тела. Декоративни елемент који тако често видимо у природи на пауновом перју, тигровом крзну, лептировим крилима, цветним листовима, итд. јест онај украс који обезбеђује животињама и растињу природну заштиту од спољњег непријатеља, улива затим спокојство и пружа удобност и радост њиховом животу. И декор који човек изналази карактерише ведрина и радост, и он је израз графичких, моделарских и колористичких слика и облика, тј. оних визуелних претстава које служе користи људског живота. Променљивост декоративног елемента долази отуда што физички закони обилују најразноврснијим ефектима и променама. Декомпозиција дневне светлости мења, сваким сатом, изглед планине, неба; атмосферска стања условљавају топлоту, кишу, снег и у вези с тим нагло растење и нестајање вегетативног живота, дакле изазива уочљиву промену облика и димензија. Истоветни разлози утичу и на пластичке трансформације декоративне уметности, коју човек изналази и примењује.

Декор утиче на наша душевна стања. Тесно везан, управо срастао с природом човека с којом живи у присном сродству и идеалној слози, леп декор хипнотише, голица и дубоко узбуђује нашу свест својим изванредним комбинацијама веселих и озбиљних тонова, експресивних линија и пластичних површина. Да би смо боље разумели квалитет декоративног дела морамо првенствено осетити технички дух, тј. занатске врлине које спречавају баналност и пролазност облика. Декор, који има моћ да сломије и онемогући баналне и просте асоцијације, доказује хармоничан и симпатичан однос духа и материје, тј. спонтаност инспирације и савесност заната.

Рад уметника-декоратера и мајстора техничара у свакој школи за примењену уметност, као и у њиховим приватним радионицама, морао би имати тенденцију да оспособи формиране артизане за учествовање у изградњи укуса и модерних облика. Не би се смело догодити а исто тако ни дозволити, да се морална и материјална функција артизана или апсолвената школе за примењену уметност сведе на дословно мануелно-техничко копирање „старог”, или интерпретирање „модерног”. Овом подмлатку као будућем носиоцу и ствараоцу бољих и савршенијих дела приме-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

њсне уметности треба онемогућити да се укалупи и укочи у границама утврђеног геометриског простора. И артизани, као скромни радници, носе у свом срцу и телу вечну свежину сензација, и не једанпут желе и имају истинске могућности да обогате наше друштво својим успелим културним доприносима. Бездушност индустриског и механичког рада не би их смела и не би могла искључити од учешћа у сложенијим ликовним прегнућима. Од даровитих артизана природа заната захтева веће мануелне способности и комплетније образовање духа — а то се опет може постићи у атељеима искусних мајстора-декоратера као и у радионицама стручних уметничко-занатских школа.

Све занатске, уметничко-занатске школе као и школе за примењену уметност одговарају и служе нарочитим потребама народа. Оне подржавају регионалне уметничке занате, мале индустрије и домаћу радиност, шире уметничко занатство у престоници, тј. у просветном центру државе, трудећи се да сва ова жаришта људског рада снабдеју са што извезбанијим и образованијим стручњацима. Држава, дакле, преко својих културних установа јесте, у ствари, највећи заштитник будућих мајстора примењене уметности. Она им ставља на расположење просторије, наставно особље, алате и материје, како би се ови живи и даровити прегаоци могли, са пуно дисциплине и у пуној слободи развијати док постигну ону снагу која је довољна за самосталан рад. Дух времена, због својих нових потреба и услова живота, намеће модификацију мануелног рада, зато ће техничка настава ићи за тим да ученике упути благовремено у мистерије нових занатских поступака и нових алата. Мисија школе састојала би се не само у изграђивању модерног наставног програма већ и у његовом интелигентном и практичном примењивању. Амбициозним и талентованим ученицима тим би се омогућило да избегну нездраве последице застарелих и преживелих метода рада.

Горе поменути елементарни закони, тј.: равнотежа, структура, пропорција, симетрија, статика, синематика итд. у склопу са инспирацијом и визионарством даће људском стваралаштву ону снагу која условљава постанак велике уметности. Правилна обрада материја и поштовање занатских поступака увеличаће овај племенити рад и врли напор који, у свим својим преливима, служи користи и угодном животу човека.

Драгутин Митриновић

КАКО ТРЕБА ПРЕДАВАТИ КЊИЖЕВНОСТ У НАШИМ ГИМНАЗИЈАМА

Није потребно нарочито трошити речи на то да би се доказало како је упознавање младих ученика са великим ствараоцима и са њиховим књижевним делима неопходно и корисно за њихово интелектуално развиће и како је то један промашен посао и некорисно страћено време, ако се од ученика тражи да набубају кад се и где родио тај и тај, где је школу учио, шта је читао, итд. Све то „знање” и добре оцене не само да се брже заборави но што се научи, већ и директно штети, јер у место да једну младу интелигенцију научи да размишља, отупљује му ту способност, ствара полутана који мисли да све зна, а у ствари ништа не зна, и уместо да прошири видике скучава их и затвара.

Да би се, међутим, могло трасирати како треба предавати књижевност било би сигурно врло интересантно изложити историски развој схватања шта је у ствари књижевност, јер из тога би се најбоље могло видети како је то схватање у току векова књижевног стварања проширивано и продубљивано и како је сазревало до данашњег схватања, пошто и поред многих дискусија, често и опречности, ипак постоји један каузалитет између временских стварања и схватања тога стварања. Али, ипак, нама се бар тако чини, такво излагање би повећало много оквир ових разматрања, а оно и поред све интересантности и привлачности у погледу наше тезе, ипак за њу није битно.

Важније је расветлити разлоге зашто се уопште стварају књижевна дела, као и зашто се та дела читају. Многи „артисти”, књижевници и књижевни теоретичари, који оспоравају сваку утилитарност књижевног стваралаштва ван самог стварања и сваку корисност књижевности изван уметничког доживљавања, који тврде дакле да уметност треба да постоји ради уметности,

неће признати те разлоге. Али, сврха овог чланка није да се с њима препире око тога да ли макакво стварање, ма и уметничко, није само за то да би се стварало, већ да свако стварање има своје намене, па је и уметничко мора имати, те се и то питање, које је иначе у књижевности одавно пречишћено, и то баш против мишљења „артиста“, потпуно оставља по страни.

Један од основних инстинката човека је, инстинкт заједнички и свих живих бића на земљи, инстинкт самоодржања. Код човека као мисаоног бића из овог основног инстинкта родила се потреба за сазнање. На првом кораку човек је имао да издржи борбу са природом и борбу са човеком. Да би могао имати успеха у томе, он је морао упознати и природу и човека. Оно што није било доступно његовом сазнању, он је почео обожавати. Код човека му је импоновала снага, борбеност, јунаштво и витештво. И одатле се родила прва народна књижевност. У току векова књижевност се „демократизовала“, од богова и хероја, краљева и витеза, дошло се до најмањег и најнезнатнијег човека. Пошто је човек све више осећао заједницу у којој живи, књижевност се социјализовала. У књижевним делима читалац је налазио човека, ту вечиту загонетку, осветљеног са разних страна.

Сазнање које се добија читањем књижевних дела, или, што је једно исто, гледањем или слушањем уметничких дела, сасвим је друге природе и постиже се на други начин, но што се то сазнање стиче научним радом. Научник полази од чињеница које постоје да би дошао до закључака који се увек могу добити, ако се пође од истих чињеница и истим средствима. Подручје науке је материја, средство експериментат, а сазнање се врши разумом. Код књижевности и уметности материјалне чињенице немају тај значај. Ко би се још питао да ли је коњ који вуче долап у Ракићевој песми Долап био својина овог или оног баштована? Али тај коњ је у ствари један симбол; симбол судбине толиких људи који целог живота тегле у кругу своје професије точак свог свакидањег посла. Уместо чињеница од којих полази наука, књижевност полази од симбола душевних стања, бескрајног низа и прелива душевних стања, и бескрајних могућности тих симбола. Средство за репродуковање тих симбола исто тако није експериментат као код науке, већ је реч, боја, сенка, звук. Књижевник или уметник изабраће баш оне речи, боје, сенке, звуке,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који су прво у њему изазвали ту емоцију, који су карактеристични баш за тај својствени симбол. Уколико су ти симболи само њему самосвојни, утолико је он оригиналнији, личнији, генијалнији, и утолико ће он имати више способности да помоћу тих симбола речју, бојом, сенком, звуком сличну емоцију изазове код свих људи који његово дело читају, гледају или слушају. Емоција дакле репродукује се симболима, а сазнање добија се саосећајношћу уметничке емоције.

У загради било би можда потребно објаснити натурализам. Натуралисти су тврдили да се тачном репродукцијом природе најбоље постиже уметничко дело, а не симболом. У ствари је само једна игра речи у питању: и натуралисти, и баш натуралисти репродукују појединости, али и они бирају само оне које су најкарактеристичније, а не све. А чим бирају само карактеристичне и у свакој појединости само оно што је емотивно, онда значи да се и они у ствари служе симболима, али симболима своје врсте, са више педантности и тачности у цртању, али ипак симболима. И њихова дела су далеко од тога да су фотографске или фонографске плоче, јер, да су само таква, не би ни била уметничка.

Колико је сазнање које се стиче уметничким и књижевним делима у ствари право сазнање, трајно и дубоко, показаће нам најбоље један пример. Кома се то није десило, кад је отишао у Немачку, Француску, Италију или Енглеску, да му се није учинило, кад је дошао у додир са Немцима, Французима, Талијанима или Енглезима, као да је нашао људе које је он одавно познавао. Није то осећање дошло отуда што сваки човек носи у себи цело човечанство, иако и тога има, само то је нешто друго, а ово осећање долази отуда што ми баш познајемо ту нацију, њене националне карактеристичне особине, као што рецимо познајемо особености свога брата или пријатеља, и то познавање стекли смо читајући, гледајући или слушајући књижевна или уметничка дела ствараоца тих дела. Ми смо могли то сазнање стећи и читањем етнолошких дела, социолошких студија, историја итд., могли смо сазнати и заборавити, али утисак који је у нама остао, рељефан и снажан, кад смо читали Гетеа или Шилера, Молијера или Мопасана, Шекспира или Дикенса, утисак не само обасјаности душе човека, већ и обасјаности немачког, француског или енглеског народа, тај утисак и то осећање буди се у нама и при првом

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

сусрету са једним од тих народа, и све више продубљује у доцнијем дужем физичком општењу.

Колико је то уметничко сазнање, за разлику од научног сазнања, корисно и потребно у васпитном погледу за нацију, а нарочито за омладину! Потребно је да познамо велика дела великих стваралаца, јер тако најбоље упознајемо себе и баш у оним разликама које том приликом констатујемо између себе и своје нације и нације чије дело читамо ми и нехотице савњајући себе са другима, упознајемо себе и своју нацију. Али, ипак, једним добрим делом, то је само посредно познавање.

Непосредно сазнање о себи и својој нацији стичемо, међутим, упознавајући уметност и књижевност своје сопствене нације, и нарочито књижевност, пошто је књижевност приступачна сваком појединцу, док је за уметност потребно више образовања и јаче развијена интуиција.

Историја књижевности и књижевни историчари у нас, који су често уживали велики ауторитет, разне читанке за средњу школу, које су обично рађене тако да од свачег дају по један одељак, званични програми који су прописивали шта се све морало прећи и научити, претрпаност многобројним предметима и улажење у појединости свих предмета, рад ђака за оцену, и наставника да се сваки ученик оцени, све то и много штошта друго, бацили су у позадину упознавање националне књижевности. Наставници који су покушавали да друкчије раде, да ђаке натерају да читају бар један број књижевних дела, само су на тај начин проширивали и иначе обимно градиво које је ученик имао да савлада, те је и то читање остајало без онога што му је требало следовати, без коментарисања, разговора, размишљања о човеку и нацији, што је битно за право и једино могућно предавање и учење националне књижевности.

Зато се можда многи наставник књижевности или ђак, кад је прочитао наслов овог чланка, најезио при помисли да се још нешто тражи од њих, кад они нарочито при данашњим условима не могу да савладају ни оно што им је и досад стављено у задатак. Али, једном се мора прећи и на то важно питање. Започето је доста, као што се мора обрадити свака стопа земље, тако исто не сме се запустити ниједан домен, да би се извршио духовни

препород народа, почињући — разуме се — са омладином. Потребна је не само ревизија целог наставног програма, већ је нарочито нужно да се при тој ревизији остави довољно могућности да се у школама омладина доведе до националне свести, до упознавања националних вредности, до сазнања националних особености. Пут за упознавање своје нације није у бубању чињеница, већ у књижевном сазнању, у уметничком саосећању.

Колико би се књига морало написати да би се објаснила осећања која се добијају при читању и гледању Јазавца пред судом од Петра Кочића! Колико се може тумачити, разговарати, размишљати, осећати са ђацима баш поводом тога чемерног хумора који избија из сваке речи! Зар тај шерет, чијим речима говори петвековна историја српског народа и потпуна национална свест и свесност и националног и свог положаја, зар се тај шерет не прави будалом, кад он, национални горостас, пристаје да се толико унизи да изиграва будалу да би само могао рећи шта га дубоко тишти! Та његова трагедија је симбол трагедије целог народа, и смех и сузе које изазивају његове речи урезаће се у младе пријемчиве душе гимназијалаца за вечита времена, а ако им и наставник још помогне, ако их потстакне да размишљају, расветли сву особеност и оригиналност тога хумора, упореди тај хумор са хумором једног Молијера, једног Сервантеса, једног Сфифта, једног Чехова, колико ће он учинити да се ти омладинци национално освесте, и као такви постану имуни према свима другим интернационалним тровањима.

Или узмимо Бору Станковића! Прочитајмо га целог са ученицима. Свака личност, сваки опис, свака сцена, његова мајсторска психолошка разоткривања најинтимнијих кутака душе, српске душе, која се вековима стварала на овој нашој ветрометини, где су се биле све могуће светске буре, где је претила опасност да сваког тренутка нестане и народа и појединца, те српске душе, која се толико морала крити, затрпавати, претварати, да јој не угледају прави смисао, зар се та српска душа не појављује цела, стидљиво голишава, трагична у дерту и севдаху, расна и на- национална, велика и обасјана у својим јадима и патњама у делу Боре Станковића!

Па народна поезија, па Његош, па Лазаревић, па Јакшић, па Илић, па толики и толики други! Има ту сировости, има не-

израђености, нису то Гетен, али су наши, осветљивачи наше националне душе, за нас велики макар да нису признати код других. Нећемо ми знати ни своју вредност, ни своју специфичност, ни своје слабости и мане, ни оно што је у нама позитивно, ни оно што треба национално исправити, ако прочитамо све велике књижевнике света, ако знамо где утиче свака речица у Азији, ако познајемо све хемиске формуле, научићемо већ ми све то ако нам затреба у струци својој, али нацију своју познајемо једино и искључиво ако је искрено и дубоко и свестрано осетимо у својој књижевности и преко својих националних стваралаца.

Из свега досад реченог назире се већ шта се мислило са насловом како треба предавати књижевност у нашим гимназијама; разуме се, да би се наставни план и методика морали израдити у заједничком договору наших најбољих живих књижевника и наставника опробаних методичара књижевности. Зато се неће овом приликом ни улазити у те појединости, јер се жели само да се укаже на идејни правац. Јасно је да би се у нижим разредима читала дела која су више доступна деци тих година, задржавајући се углавном на проучавању расних и националних типова, док би се у вишим разредима проучавали писци са више филозофске садржине и изводиле синтезе о свим националним особинама и особеностима из целе књижевности.

Дамњан Ковачевић

ЗАШТО ТРЕБА НАША ОМЛАДИНА ДА ЧИТА НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Са буђењем национализма намеће се и питање шта треба наша омладина да чита. Последњих година њена пажња толико је била упућена општој, светској књижевности да се њен духовни живот одвојио не само од народне прошлости него и од стварности народних потреба. Ову чињеницу запазило је и Министарство просвете, те је пре две године увело Национални семинар за два највиша разреда гимназије. То је било мало и касно. За двадесет година државног живота ништа није учињено за стварање националног менталитета. Сада међутим место испитивања кривнице корисније ће бити да покушамо изградњу новог духовног живота наше омладине. Чежња за лепим и племенитим, као увек код младости, постоји у њеној души, па ако јој не дамо могућност правилног развика она ће се искривити као биљка у тежњи за сунцем.

Мало који народ је у тако срећном положају да може својој омладини дати национално, а у исти мах општечовечанско васпитање као што то можемо ми Срби својим народним умотворинама, јер се у њима огледају духовни напор, животно искуство и идеали целог народа. И не само у младости, кроз цео живот оне су нам непресушни извор. У детињству народне приповетке и загонетке, у младости народне песме, у зрелости поред ових и пословице. Најбоље међу њима, народне песме, без наметљиве и круте педагогије, животном истином и лепотом продиру у душу омладине, изграђујући је снажно, поштено, складно. Зар није зато наша дужност да омладини укажемо на значај народних песама, да је читањем и увођењем у садржину и лепоту облика навикнемо да их и сама пажљиво и са љубављу чита, јер ће у њима стећи чврст животни темељ.

Сем теоријског значаја доброга гласа који су наше народне песме уживале и уживају од средњег века па до данас, сем њихове, да се тако изразим, спољашње вредности што су постале предметом изучавања чувених светских катедара, мада у својој земљи још нису успеле да пробуде интерес за оснивањем катедре за народну књижевност, чиме бисмо ми родитељи и наставници могли образложити нашој омладини потребу дубоког и интимног упознавања народних умотворина; чиме бисмо, из поштовања за дела предака и унутрашње наслеђе наклоности према народним песмама које у сваком Српчету несумњиво постоје, могли избити варницу и разбуктати пламен који ће им осветлити животни пут и стремљење добром и лепом.

Истаћи ћемо прво њихову историску вредност. Дужност сваког народа је да познаје своју прошлост. Без тога нема сналажења у садашњини, ни погледа у будућност. Наша прошлост је пуна славе, јунаштва, самопрегора народног, али и несреће због неслоге. Упознавши је, омладина може повући закључак да смо се са врхунца успеха сурвали у врло дуго ропство, из кога нас је спасла само свесност о потреби заједничких народних интереса, једнога народног идеала. Сазнање о дубини пада, сећање на слогу и јуначка дела и подстрек на нова, дале су нам народне песме. Да је српска предратна омладина стекла ове погледе у прошлост, као што их је имала омладина пре балканских ратова, да је умела размишљати о историским чињеницама, да је само имала у виду како је последица српске неслоге увек тешко погађала интересе народа могли бисмо са више самопоуздања гледати у будућност.

Колико познавање прошлости толико је наша дужност и познавање стварности народног живота. Скоро је непотребно наглашавати дужност о познавању народа у коме смо поникли, чији начин живота, обичаје, веровања, и животно схватање морамо знати, ако хоћемо да смо заиста део тога народа, ако не желимо да се већ у другом, трећем покољењу одродимо од села и стварајући опасну подвојеност — сами прекинемо своју животну основу. Живећи све до данашњице радним патријархалним животом, пратећи не само рођење, свадбу и смрт, свечаности и празнике, него и сваки напор свога дневнога рада песмом, српски

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

народ је очувао своју индивидуалност, а великим песничким даром створио је дела ретке уметничке и научне вредности.

Народне песме имају и високу етичку вредност. Оплемењен хришћанством морално и филозофски, народ у њима поставља личне и опште етичке идеале. Вредност идеала није нигде јаче истакнута од избора између човечанско-националне дужности и личног животног успеха, у избору између небесног и земаљског царства. Свестан ништавила себичности богатих Гавана, и греха натрпавања блага на гомиле, народ кроз уста Светог Саве даје благу економску и моралну сврху: грађењем путева и мостова, раздавањем сиротињи неспособној за рад, и подизањем манастира, који су тада били не само средиште молитве него и културна и национална. Ето у чему је темељ славе Немањића! Под утицајем Еванђеља народна песма жели да изгради друштвену правду душевношћу. На њеним уснама лебди филозофски презир за отимање и материјално и свесно уздизање изнад добра и зла у животу пуном обмане, а краткотрајном као лепота цвета; она уздиже непобитну истину да смо „пред Богом сви једнаки“, и да пред њега износимо само мртвило скрштених руку као обележје свога свршеног посла и праведна дела. И тако очекујемо Суд. Зато Бог шаље анђеле и свеце прерушене у просјаци да кушају „знаде л' свако за Бога и за име Божје“; зато је боље „изгубити главу него огрешити душу“. У мало којој књижевности ће српска омладина наћи боље изражену моралну тезу, узвишеније примере породичне, другарске и младалачке љубави као у нашим народним песмама. Ретко је где испуњавање дужности доведено на виши ступањ од самоодрицања Цара мученика и његових јунака од којих је сваки свесно говорио: „Ево, идем погинути“, мајке Југовића, љубе Ђакона Стевана. Сви нас они уче да јединку треба подвргнути целини, лично добро општем. Нигде идеал народног опстанка у оквиру хришћанске вере није изражен лепше и краће од лозинке „за крст часни и слободу златну“.

Из народних песама омладина ће научити да породично и друштвено расуло доводи до испаштања какво је претрпела „земља Инђија“, да треба поштовати родитеље и старије и користити се њиховим животним искуством као што је чинио Краљевић Марко, да витешки ваља штитити незаштићене по његову

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

узору, поштовати мученичку сиротињу као што је он поштовао, бити правичан да признамо од себе бољега као што је он признао. Научиће се да поред мудрости и јунаштва треба бити племенито одмерен као Милош Војновић, и умети племенито опраштати као Бан Страхињић. Наше девојке наћи ће у народним песмама идеал женски у скромности и неупадљивом али снажном утицају Мајке Јевросиме, Мајке Југовића, Царице Милице, Анђелије Јакшићеве; упознаће значење превртљивости и тежње за богатством; разумеће погрешност тренутног избора љубави код жена које је поштени војвода Момчило окарактерисао: „Данас, мене у тебе издала, а сутра ће тебе у другог”. Народна пословица каже да кућа стоји на жени, али на таквим женама не стоји ни кућа, ни отаџбина. Видеће како страст може да отргне од највише, материнске дужности, и осетиће да је слепи нагон под обманом личне среће извор најдубљег бола.

Психолошки нигде богатију галерију личности неће наша омладина наћи него у народним песмама. Зло је у њима нашло етичку осуду, али и животни реализам у свима психолошким тананостима добра и зла нашао је одјека. Поред младе Ђурђевице и сестре Момчилове наћи ће „сестру крвницу”; поред Сиротне мајке, Мајке Југовића, Хасанагинице, Јетрвице адамског колена, наћи ће мајке које помоћу љубавника желе живот да одузму својој деци. Упознаће најјаче душевне сукобе између нагона и разума, осећања и дужности . . . Све заплети људске душевне борбе, тежња идеалног и слепило нагонског нашли су одраза у народним песмама. Скоро сваки догађај је заснован на маштом преувеличаним душевним супротностима, које ипак почивају на темељу животне стварности. Из народних песама ће наша омладина научити чистоту, и богатство језичко, откриће прави дух српског народног језика о који смо се много огрешили, од новинара до академика.

Наше народне песме имају и велику естетску вредност. Због своје лепоте оне су запажене и вољене и од странаца већ у средњем веку, а у времену утврђења њихове вредности, почетком 19 века, изненадиле су и занеле лепотом цео културни свет као Пепељуга Краљевића. У њима су дошла до израза осећања од најнежнијих до најснажнијих, од најузвишенијих до најмрачнијих,

са обиљем песничких фигура, са мелодичношћу стихова бољих од наше уметничке лирике.

У епским песмама има ретке описне пластичности. Да поменемо само опис природе у супротности између језиве дивљине Таре и Пирлitora, опис „ентериера” у двор Леке капетана, опис личности у гиздавости јуначкој и хајдучкој и лепоти заручнице Милић барјактара пред којом се угледни сватови збуне, коју само Бог „од срца” може дати, или опис психолошког стања у љубавном дозиву душа Омера и Мериме, грижу савести код младе Павловице уз прослављање истине у композицији откривених недела, или динамику сликарску у поласку Бошка Југовића на Косово. Народни певач има маште и за широке сликарске композиције, какве су дате у приликама пред Косовски бој, или у почетку Буне на дахије.

Ако некипут епска понављања и одуговлаче песму скоро увек налазимо занимљиво, драмско извођење догађаја, подвргавање епизода целини, па и јединствену сажетост. Да са обиљем епског обележја и драмску снагу са којом је приказана Маркова победа над султаном и његовом рамазанском наредбом, или збијеност догађаја у песмама Ропство Јанковић Стојана и Бог ником дужан не остаје. Поред догађаја везаних за поједине јунаке народна песма савлада и врло сложене; низ крупних догађаја у Буни на дахије дат је у беспрекорном реду са средиштем да је снага покрета у народним масама и да се воља народа поклапа са божанском. Па ако се морамо чудити, откуда је Његош дао Горском Вијенцу ону монументалну једноставност епско-драмског склопа, још се више морамо дивити потпуно нешколованим гусларима.

Нека наша омладина не заборави да се уметнички дар правилно може развити само на народној основи. Општечовечанско осећање лепоте има вредности за поједине народе само ако је у њихову духу на њима присан начин изражено. Учити од других народа, да; али никада не подражавати другима! У историји светске уметности уопште, па и у историји наше књижевности остаће вечно светла имена само оних који су стварали у духу народном; не, угледајући се на народ, него на народном темељу уздигли су свој уметнички дар и културу. Неће остати они чија дела преведена на стране језике одају сличност са неким од

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

страних књижевника. Подражаваоци отпадају: остају само ствараоци.

Ма да изгледа једноставно и јасно да српска омладина треба да се васпитава на српским народним песмама, потребно је и да се образложе и потстиче. Пре рата је и један део стручњака сматрао врло старинским изучавање народних песама. Одрасли у иностранству за време прошлих ратова, без правог националног васпитања, говорили су да су народне песме предуге да их наставник чита са ученицима и да су уопште завршиле своје. Поред других наших грешака учинили смо и ту што нисмо развили васпитање на рођеном темељу већ смо јурили сваки час за другим страним узором, занемарујући националну страну васпитања уопште. Садашњу добру замисао Министарства просвете требало би схватити не према распису као низ предавања, јер од тога више вреди једна заједничка прочитана и анализана песма — него као сарадњу са ученицима: ученици ће пре свега прочитати песме у вези са темама, неке са наставницима, а неке сами, али ће их увек заједнички обрадити и повући закључке. Можда би и целу нашу наставу ваљало преуредити тако да деци остане времена за национално и етичко васпитању, а да се њихово србовање не извргне у формализам.

У том националном изграђивању, без кога не вредимо ништа ни у свечовечанској заједници, највише ће нам помоћи наше народне песме. Оне су не само слика дела наших предака и животне стварности, суштина етике и лепоте, већ због самопрегора и идеализма понос наша. У њима је душа народна.

Аница Шаулић, професор

Б Е Л Е Ш К Е

ПРИМЕДБЕ ЗА ПОЧЕТНИЧКУ НАСТАВУ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА У ИНСТИТУТИМА У СТРАНИМ ЗЕМЉАМА

(Александер Нидерстенбрух)

Употреба директне или мешовите методе у настави живих страних језика у школама је један од методских проблема о којима је највише расправљано. Мишљења о томе проблему су још увек подељена, о чему сведочи и чланак Александра Нидерстенбруха.

Говорећи о многобројним институтима Немачке академије у Минхену, отвореним у страним земљама, а у којима предају немачки лектори, указује на чињеницу да немачки лектори обично не познају језик земље у којој раде и због тога су приморани да врше наставу директном методом. Они се служе уџбеницима који су написани само на немачком језику, једно због незнања језика, а друго због тога што су ти уџбеници штампани само на немачком језику да би се могли употребљавати у свима земљама. Један такав уџбеник је „Немачки за странце” од В. Вебера, познатог практичара, који је написао и „Методику наставе немачког језика са странцима”.

Нидерстенбрух је, како он изрично каже, успешно радио у Француској по тој методи, и на основу тога рада изводи неколико карактеристичних закључака, чији кратки резиме наводимо:

Није исто предавати немачки језик странцима у Немачкој и предавати га у туђој земљи. Странци који уче језик у Немачкој чују га непрестано, не само на часовима, већ и ван њих, јер су упућени на средину у којој живе. Међутим ученици који уче немачки језик у другим земљама, чују га и уче само на часовима, два или три пута недељно, док се за све остало време служе својим матерњим језиком. Зато ће успех оних који уче језик у земљи бити много већи него успех у иностранству.

Наставник у иностранству наилази на много веће тешкоће. Његов пут је много тежи и забилазнији. Употребити директну методу у овом случају није увек могуће, због објашњавања апстрактних појмова. Много се лакше и брже дође до разумевања неопходних ствари, ако се објашњења даду на матерњем језику.

У истој ситуацији налазе се наставници који предају туђ језик у својој средини. Хоће ли они моћи увек тачно објаснити апстрактне изразе и граматичке финесе на језику који предају? Ова објашњења на матерњем

језику ученика, убрзавају и скраћују наставни поступак. Тиме се ученицима олакшава учење. „Поред тога стоји нам на расположењу у настави модерних језика за изразитије формирање предавања језичног материјала богатство методских средстава, које далеко премашује могућности дате директном методом. Директну методу треба употребљавати кад год брзо и темељно води циљу. Али тако исто треба употребљавати и преводе, објашњења на матерњем језику, упоређивања са другим језицима, историска указивања која оно што је сасвим ново доводе у свесну везу са оним што је познато, лично”.

Против овога може се приметити да таква проучавања доводе додуше до знања, али не и до активног говора. Али та проучавања и не треба то да чине, јер до говора треба да доведу непрекидне говорне вежбе. „Све језично знање — знање речи и граматичких појава — треба да служи за то да сами себи контролишемо, да приметимо властите грешке и избегавамо их и да на тај начин постанемо сигурни. Писац се увек чудно томе, како су се старија господа, која су пре 30—40 година учила у немачким гимназијама „по методи превођења” француски језик, могла донекле споразумевати; темељно научено знање било им је од велике користи. Зато сматра да није тачан приговор да рефлексије о језичном знању спречавају у спонтаном говору. Наставници, који данас предају живе стране језике, научили су их некада у школи у говорним вежбама, али и учењем речи и граматике, превођењем и посматрањем језика. Доцније им је то солидно знање много помогло приликом путовања у иностранство. При томе писац цитира речи Вилхелма Дибелиуса који каже: „Путујте тек онда у Енглеску кад добро научите енглески”.

Говорне вежбе и превођење, слушање и граматичко знање нису у супротности, ако се правилно расподеле. Они се напротив спајају у сигурно активно знање и доводе до такозваног „мишљења на страном језику”.

На крају се писац опредељује за наставни поступак у коме долази до изражаја целокупна ширина наставе живих језика, који се не држи „једнострано директне методе”.

И ако овако изражене пишчеве мисли не могу наићи на свачије одобравање, ипак су интересантне и дају повода за размишљање, зато им дајемо места.

ТУМАЧЕЊЕ У МАРКОВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ

Дански пастор Хјерл Ханзен протумачио је једно мистично место у Марковом Јеванђељу гл. 8, стих 10. Он објашњава „Област Далманута” као погрешно тумачење из аримејског текста и сматра да то место треба читати као „област његовог становања”. Далмануту треба према томе схватити као Капернаум. Тумачење пастора Хјерл Ханзена даје нов прилог решењу проблема да ли је постојао првобитни аримејски Марков рукопис као основ за друго Јеванђеље.

ЧИСТА КУЛТУРА ИЗАЗИВАЧА ШАРЛАХА

Немачки истраживач Абдерхалден успео је да начини чисту културу изазивача шарлаха и да помоћу њих изазове инфекцију. На тај начин смо се приближили решењу проблема да ли постоји специфичан изазивач шарлаха или не. Абдерхалден заступа схватање да постоје стрептококе шарлаха и не-шарлаха, али да једне произлазе из других и да се опет враћају у првобитне, чим се заврши обрачунавање организма с њима. Абдерхалден је успео да направи фермент управљен против шарлах-стрептокока, који се ствара у организму оболелом од шарлаха. Ова материја могла је да се кондензује у постојан прашак. Можда ће се од ове одбранбене материје, која се може упоредити са серумом, начинити ефикасан лек.

ШИЗОФРЕНИЈА И СТАЊЕ ОРГАНИЗМА

Већ пре неколико деценија европски психијатри изразили су претпоставку да стварно огњиште шизофреније не треба тражити у мозгу, већ да су појаве душевне и духовне поремећености само одблесак општег телесног обољења, чија су суштина и седиште за сад непознати.

Ова претпоставка која потстиче на рад, наишла је код млађих научничких генерација психијатара утолико на плодно тле, што је у свим европским земљама, најзад и у Швајцарској, неколицину од њих покренула на серијска испитивања измене материје, која трају дуже времена, о чијим је резултатима недавно реферисао Вернер Нагл (Цирих) у једном скупном реферату „Швајцарског архива за неурологију и психијатрију”.

Код примене разних метода показало се да је код оног тока шизофреније везаног са тешким поремећајима апарата за покретање, који се назива лудилом напона (кататонија), стање азота у организму у неред, и то тако да периодичним променама душевног и духовног држања одговарају периодичне промене стања азота у великој мери. Поремећаји стања азота изгледа да су опет са своје стране засновани на болесној промени измене беланчевина и претпоставља се да недовољно раздељени издаци ових супстанција на различите начине доспевају у циркулацију сокова и услед своје отровне природе изазивају судбоносан надражај извесних психичких и физичких центара у мозгу. И код лаких и сасвим лаких форми шизофреније појављују се физиолошки схватљиве неправилности у стању азота.

И ако се у дегенерацији измене материја азота и беланчевине могао утврдити болестан физички процес који својом периодичношћу у великој мери прати душевно-духовну појаву шизофреније, тиме, по Нагеловом убеђењу, није нађен стварни основни телесни поремећај, специфичан за шизофреничан процес. Изгледа да је за остварање шизофреничног процеса потребна још једна друга реакциона предиспозиција мозга, која постаје активна чим измена материја произведе отрове, подесне за њен надражај.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Свакако имамо утисак да нас је прекомерно тежак физиолошки рад европских научника, учињен до сад у овом погледу, повео корак у напред ка решењу проблема шизофреније.

ПРОМЕНЕ СУНЧАНИХ ЗРАКОВА

У пруској Академији наука одржао је предавање проф. Јулиус Бартелс директор Астрофизикалне опсерваторије у Потсдаму о насталим променама сунчаних зракова.

Пошто је указао на велике климатске промене последњих година, бавио се је питањем да ли се јачина сунчаних зракова мења. У ефективној периоди сунчаних пега јављају се променљиви процеси, чији се утицај на целокупно топлотно зрачење не може директно посматрати. Међутим постоји тесна веза између ових двеју врста зракова који не допиру до земљине коре, јер их атмосфера апсорбује. Ради се о краткоталасним ултравиолетним зрацима и о облацима и бујицама партикула који достижу земљу претежно у поларној светлосној зони. Обе врсте зракова деле ваздушне молекуле и атоме у наелектрисане делиће (електроне и јонове) и утичу у јоносфери на распрострањање електромагнетских (бежичних) таласа.

Из бележака о земљином магнетизму може се добити слика ових двају сунчаних утицаја чија се јачина из дана у дан јако мења. Понекад се јасно види „ватра на ушћу“ једне сунчеве пеге при ерупцији једног облака од делића са једног уско ограниченог места на сунцу, и „удар“ у земљину атмосферу, после отприлике 20 часова, као магнетска бура праћена поларном светлосћу.

У једном историјском прегледу обрадио је проф. Бартелс и место земљиног магнетизма у целокупним природним наукама, полазећи од Лајбницових поновљених предлога у области магнетских посматрања.

ПРОТИВ ТИФУСА

После 50-годишњег истраживачког рада успео је француски професор Венсан да изолује отровне материје Ебертовог бацила и да од њих направи серум помоћу кога се тифус може успешно сузбијати.

НОВА МЕТОДА ЛЕЧЕЊА РАНА

Новим лечењем тешко повређених постигнути су у једном данском санаторијуму добри резултати.

Последњих месеци тамо су лечене ране стотине повређених, од којих петнаест тешко изгорелих приликом једне експлозије, екстрактами добијеним из нерођених животиња, поглавито телића. У свим случајевима ране су брзо и потпуно зарасле, без смежуравања. 80% од свих случајева показали су изванредно добро срашћивање, само захваљујући употреби ембрионалне материје. Лечење захтева, кад што јављају, крајњу стерилност како ране, тако и екстракта и стога мора да се врши такође под стерилним покривачем.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Финска је ове године прославила тристотиниту годишњицу у којој је уведена финска библија. Том приликом приредиће се изложба најстаријих библија и остале религиозне литературе.

НОВОПРОНАЂЕНИ СЛИКАРСКИ РАДОВИ ИЗ ЛЕДЕНОГ ДОБА

У току 1940 године пронађени су у пећини Ласко, у Дордоњи на један километар од места Монтињак на Везиру, у Јужној Француској, сликарски радови из леденог доба. Пошто је пећина подвргнута темељном научном испитивању, сада се може опширно реферисати о томе налазу. Ова пећина стоји на првом месту међу свим пећинама у Француској. Надмашује је само огромна пећина Алтамира у Северној Шпанији. Кроз отвор пећине долази се до једне дворане, величине 20 са 10 метара. Дворана је овална и има једно лако избочење. Само у овој дворани и у избочењу налази се више од осамдесет слика животиња, а у споредном ходнику даљих четрдесет слика. Осим тога појављују се на многим местима гравире, често наслагане једна на другу.

Слике су разних величина, неке свега тридесет сантиметара, већина два до три метра, а понеке чак и преко пет метара. Неке слике су јако умањене, а има их и натприродне величине, које су настале за време последњег леденог доба. Ове слике имају преко двадесет хиљада година и спадају у најстарију уметност која уопште на земљи постоји, на ипак су највећим делом изврсно очуване. Као боје служили су манганска земља и окер у свима нијансама. Ове су земљане боје претходно трљане животињском машћу и тако су постале праве уљане боје које су се одржале скоро непромењене хиљадама година. Слике претстављају разне животиње које су тада постојале и које су ловили: мамуте, носороге, ирвасе, циновске јелене, бизоне и др. Исто тако приказане су и ловачке сцене. Сликање људи је прилично примитивно, али животиње су сликане са великом уметничком лепотом.

Највећи део слика припада средњем периоду последњег леденог доба. Неке слике су пак сасвим архаичне. Разлике старости могу се јасно видети из премазивања.

Разумљиво је да је откриће ове пећине, изазвало у научним круговима велику пажњу. До сада се није знало ни за једну толико стару људску творевину. Ово су почеци људског живота уопште, почеци уметности и почеци религије.

(Из: »Europäische Academische Correspondenz«)

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А